

भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत
विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय बाल कुमारी कलेज
नेपाली भाषाशिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर
तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ को
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

किशोर काफ्ले

रजि.नं. ९-२-२४१-३६३-२००४

अनुक्रमाङ्क: २४१००४४

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय

बाल कुमारी कलेज नेपाली भाषाशिक्षा विभाग

नारायणगढ, चितवन

२०६८

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र किशोर काफ्लेले मेरा निर्देशनमा पूर्ण लगाव र परिश्रम पूर्वक तयार पार्नुभएको हो । यस शोध कार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु विषयगत गहनतालाई महत्त्व दिई तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र सोको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
दामोदर रिजाल

सह-प्राध्यापक

बाल कुमारी कलेज

नेपाली विभाग

नारायणगढ, चितवन

मिति २०६८/०९/१२

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
बाल कुमारी कलेज, नेपाली विभाग
नारायणगढ, चितवन

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत बाल कुमारी कलेज, नारायणगढका छात्र किशोर काफ्लेले तयार पारी नेपाली भाषाशिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)को नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनार्थ प्रस्तुत गरेको भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

१. डा. कुल प्रसाद ढुङ्गाना
सह-प्राध्यापक तथा विभागीय प्रमुख _____
२. प्रा.डा. सुष्मा आचार्य
बाय परीक्षक _____
३. दामोदर रिजाल
सह-प्राध्यापक तथा शोध निर्देशक _____

मिति २०६८/०९/१४

कृतज्ञता ज्ञापन

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवोमहेश्वरः ।
गुरुर्साक्षात् परब्रह्म तस्मै श्री गुरवे नमः ॥

वैदिक कालमा गुरुलाई ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर तिनै देवताका साक्षात् अवतारका रूपमा सम्मान गरिन्थ्यो । आधुनिक युगमा भएको ज्ञानको विष्फोटन तथा विज्ञान र प्रविधिले गरेको अशांतीत प्रगतिको परिणाम स्वरूप गुरुको त्यो प्रचीन महत्त्व क्षीण भएको आशङ्का पैदा हुँदै गर्दाकै समय मैले यस भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता अध्ययन विषयको अनुसन्धान कार्यको श्री गणेश गरें । यस अनुसन्धानका दौरानमा गुरुलाई तिनै प्रचीन त्रयदेवका रूपमा मैले पाएँ । अनुसन्धानका प्रत्येक पइलामा मलाई मार्ग निर्देशन गर्दै अनुसन्धानात्मक गन्तव्यको सुनौलो गोरेटो पहिलाउन मेरा श्रद्धेय गुरु तथा सह-प्राध्यापक दामोदर रिजालले गर्नुभएको निर्देशनात्मक भूमिकाबाट गुरुको प्राचीन महत्त्व अबै बढ्दै गएको अनुभूति मैले गरेको छु । यसर्थ उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

अध्ययनको क्षेत्र व्यापक छ । यस्तो व्यापकतामा व्यक्ति निपुण बन्न सक्दैन यसर्थ उसले अध्ययनको एउटा निश्चित क्षेत्र अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । यही अध्ययनको उचित मार्ग मलाई देखाएर अध्ययनको सम्पूर्ण व्यवस्था मिलाई यस विषयमा शोधकर्ताका रूपमा मलाई उभ्याउन प्रेरित गर्दै आफ्नो अमूल्य समय उपलब्ध गराई शोधकार्यमा महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्नुहुने नेपाली विभाग प्रमुख मेरा श्रद्धेय गुरु सह-प्राध्यापक डा. कुल प्रसाद ढुङ्गानाप्रति तथा नेपाली विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

अनुसन्धानका क्रममा नमुना छनौटमा परेका निजी तर्फका सन राइज इ. स्कुल, बाल कुमारी इ.स्कुल र भृकुटी इ.स्कुल तथा सरकारीतर्फका राष्ट्रिय मा.वि., श्री मा.वि. र बाल कुमारी मा.वि.का प्रधानाध्यापक तथा शिक्षक लगायत नमुना छनौटमा परेका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूलाई समेत हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधकार्य गर्दा आवश्यक पुस्तकहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने बाल कुमारी कलेजको पुस्तकालय, रामेश्वर पुस्तकालय तथा वाचनलय तथा यसका सञ्चालकप्रति म कृतज्ञ छु । अनुसन्धानात्मक बाटो देखाउनु हुने बाल कुमारी कलेज एम.एड.का कार्यक्रम प्रमुख श्याम सेडाई, श्रद्धेय गुरु गोविन्दराज विनोदी तथा सह-प्राध्यापक हेमराज शर्माप्रति आभारी छु । तथ्याङ्क सङ्कलनका क्रममा सहयोग गर्नुहुने बल बहादुर आचार्य, रामजी भट्टराई, कृष्णकान्त काफ्ले, केशवराज काफ्ले, नारायण काफ्ले, कल्पना लम्साल तथा केशवराज सापकोटाप्रति पनि विशेष धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु । तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित गर्न हरपल सहयोग गर्ने दुर्गा अधिकारी, प्रकाश घिमिरे, चुन्न पौडेल, कम्प्युटरमा सहयोग गर्नुहुने टीका चौधरी तथा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा यस अनुसन्धानमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सम्पूर्णप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

अनुसन्धानका आवश्यक प्रक्रियाहरू अपनाई मेहनत र लगावका साथ यस अनुसन्धानलाई पूर्णता दिने जमर्को मबाट भएको छ र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि बाल कुमारी कलेज नेपाली विभाग समक्ष अनुरोध गर्दछु ।

मिति : २०६८/०९/१३

किशोर काफ्ले
बाल कुमारी कलेज
नेपाली भाषाशिक्षा विभाग
नारायणगढ, चितवन

विषय सूची

परिच्छेद एक : शोध परिचय	१-७
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोध प्रयोजन	१
१.३ समस्या कथन	१
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	२
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.६ अध्ययनको औचित्य	५
१.७ शोधको सीमाङ्कन	६
१.८ शोध विधि	६
१.९ शोधको रूपरेखा	७
परिच्छेद दुई : सैद्धान्तिक परिचय	९-१३
२.१ पृष्ठभूमि	९
२.२ निबन्धको व्युत्पत्ति, अर्थ र परिभाषा	१०
२.३ निबन्धका तत्त्वहरू	१३
परिच्छेद तिन : भाषिक सीप र निबन्ध विधा	१५-२१
३.१ लेखाइ सीप	१५
३.२ लेखाइ सीपको आवश्यकता र महत्त्व	१५
३.३ लेखाइ सीपको विकासमा निबन्ध लेखनको स्थान	१६
३.४ विद्यालय तहमा निबन्ध शिक्षणको प्रयोजन	१७

३.५	विद्यालय तहका वर्तमान पाठ्यक्रमहरूमा निबन्ध विधाको स्थान	१८
३.६	प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९	१८
३.७	निम्न माध्यमिक पाठ्यक्रम २०५८	१९
३.८	माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०५५	१९
३.९	सारांश	२०

४.१	सिद्धान्त कथन	२२
४.२	समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	२४
	४.३.१ सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति	२६
	४.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	२७
४.४	निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	२७
	४.४.१ निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति	२८
	४.४.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	२८
४.५	नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता स्थिति	२९
	४.५.१ नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति :	२९
	४.६.१ अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति	३१
	४.६.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३१
४.७	छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३२
	४.७.१ छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति	३२
	४.७.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३३
४.८	छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३३
	४.८.१ छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति	३३
	४.८.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३४
४.९	दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३५

४.९.१	दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति	३५
४.९.२	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति :	३६
४.१०	गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३६

४.१०.१ गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति	३६
४.१०.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति	३७
४.११ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको समूहगत स्थिति	३८
४.१२ सारांश	४०

परिच्छेद पाँच : तुलनात्मक विश्लेषण ४२-४७

५.१ विभिन्न समूहहरूमा निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति	४२
५.१.१ सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना	४२
५.१.२ भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी तथा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना	४४
५.१.३ छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना	४५
५.१.४ दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना	४६
५.२ सारांश	४७

परिच्छेद छ : निष्कर्ष र सुझाव ४८-५१

६.१ निष्कर्ष	४८
६.२ सुझाव	५१

सङ्क्षिप्त शब्दका पूरा रूप

अ.भा.	-	अन्य भाषी
आ.मा.वि.	-	आवासीय माध्यमिक विद्यालय
इ.	-	इङ्ग्लिस
भ.न.पा.	-	भरतपुर नगर पालिका
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
मा.भा.	-	मातृ भाषी
वि.	-	विचलन
नेपा.शि.	-	नेपाली भाषा शिक्षा
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्व विद्यालय

परिच्छेद एक

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक

प्रस्तुत शोध पत्रको शीर्षक भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोध प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, बाल कुमारी कलेज नेपाली भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर (एम.एड.) तह दोस्रो वर्ष नेपा.शि. ५९८ पाठ्यक्रमको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको छ ।

१.३ समस्या कथन

भाषा विचार विनिमयको निश्चित साधन हो । भाषा सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइका माध्यमबाट सिक्किन्छ । यी भाषिक सीपहरू एक अर्कासँग अन्तर्सम्बन्धित हुन्छन् । सुनाइ र पढाइ आदानात्मक सीप हुन् भने बोलाइ र लेखाइ प्रदानात्मक प्रकृतिका सीप हुन् । मानव मात्रमा विचार सम्प्रेषणका लागि माध्यम बनेको भाषा सम्प्रेषणका लागि सुनाइ र बोलाइ प्रयोग गरिन्छ भने पाठ्य र लेख्य कार्यका लागि पढाइ र लेखाइ सीपको प्रयोग गरिन्छ । भाषाका चारवटै सीपहरूमध्ये लेखाइ सीप एक महत्वपूर्ण आवश्यक सीप हो जुनबिना भाषा अपुरो हुन्छ । लेखाइ सीपले भाषालाई प्रौढता, स्तरीयता र चिरस्थायी बनाउने गर्दछ । मानव मनका भावनाहरू व्यक्त गर्ने महत्वपूर्णमाध्यम लेखाइ हो त्यसैले विद्यालयमा तल्लो तहदेखि नै विद्यार्थीहरूमा लेखाइ सीपको विकास गराउनु नै आवश्यक हुन्छ । लेखाइ सीप विकासका लागि लेखन सम्बन्धी धेरै कार्य कलापहरू विद्यमान छन् । निबन्ध लेखनमा लेखन सम्बन्धी सम्पूर्ण सीपको प्रयोग गरिन्छ, त्यसैले यो लेखन कला विकासको महत्वपूर्ण कार्य कलाप हो । विभिन्न अनुच्छेदमा विचारको शृङ्खलाबद्ध अभिव्यक्तिको अपेक्षा गरिन्छ ।

निबन्ध लेखनमा अनुभव र ज्ञान सम्पन्नताको महत्वपूर्णहात रहन्छ । निबन्ध लेखनले लेखाइको प्रौढताको सङ्केत गर्दछ । निबन्धमा भाषा, शैली र कलाको निखर प्रस्तुत हुने

हुँदा निबन्ध लेखनभन्दा पहिले विद्यार्थीहरूले सामान्यतया खास वस्तु, चित्र, अनुभव तथा घटनाका विषयमा लिखित अभिव्यक्ति दिन सक्ने हुनु पर्दछ । निबन्ध लेखन सीप विकासको महत्वपूर्ण आधार हो । बाल बालिकालाई प्रारम्भिक कक्षाहरूमा उनीहरूसँग परिचित छोटो अनुच्छेद लेख्न लगाएर लेखाइ सीप विकास गराउने प्रयत्न गरिन्छ । विद्यालय तथा विश्व विद्यालय तहमा नेपाली पाठ्यक्रमले निबन्ध विधा शिक्षण तथा निबन्ध लेखन शिक्षण सम्बन्धी पाठ्यवस्तु छनोट गरी स्तरण गरेको तथ्यले यसको महत्त्व अझ स्पष्ट हुन्छ ।

यसरी शैक्षणिक पाठ्यक्रमले निबन्ध लेखन सम्बन्धी पाठ्यवस्तुलाई महत्त्व दिइरहेको वर्तमान परिस्थितिमा विद्यालय तहको कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा केन्द्रित रहेर अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन शीर्षकसँग सम्बन्धित रहेर अध्ययन गर्ने जमको यहाँ गरिएको छ। अतः यस सम्बन्धी समस्यालाई निम्न लिखित बुँदाहरूमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- क) भरतपुर नगर पालिकाका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कस्तो छ ?
- ख) यस कक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा निबन्ध लेखन सम्बन्धी केकस्ता कमी कमजोरीहरू रहेका छन् ?
- ग) निबन्ध लेखन सुधारका लागि के-कस्ता सुभावहरू हुन सक्छन् ?

अतः यिनै समस्याहरूसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राखी समाधानको प्रयत्न स्वरूप प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

उद्देश्यविनाको कार्य सार्थक बन्न सक्दैन । उद्देश्यले नै अध्ययनलाई निश्चित प्रक्रिया अपनाउन मार्ग निर्देश गर्दछ । भरतपुर नगर पालिकाका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन गर्ने उद्देश्यले गरिएको यस शोधकार्यका उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन्:-

- क) भरतपुर नगर पालिकाका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता पहिचान गर्नु,

- ख) लिङ्ग, भाषा, विद्यालयको प्रकृति र स्थानीयताका दृष्टिले भरतपुर नगर पालिकाका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,
- ग) उपर्युक्त विद्यार्थीहरूमा देखिएका निबन्ध लेखन सम्बन्धी कमी कमजोरीहरू पहिचान गरी निराकरणका लागि आवश्यक उपायहरू पहिल्याउनु ।

विशेषतः भरतपुर नगर पालिकाका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन गर्नु नै यस शोधपत्रको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ भने विद्यार्थीहरूको लिङ्गगत, भाषागत, विद्यालयको प्रकृति तथा स्थानीय परिवेशका आधारमा निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन गरी यसमा रहेका कमी कमजोरीहरू निराकरण गर्नका लागि आवश्यक उपाय पहिल्याउन प्रयास गर्नु नै यस शोधपत्रको उद्देश्य रहेको छ ।

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि अनुसन्धान कार्य गर्नुभन्दा पहिले विगतमा त्यस सम्बन्धी भएका अध्ययन अनुसन्धानहरूको समीक्षा गर्नु नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो । आफूभन्दा अघि भएका कार्यहरूको सङ्क्षिप्त रूपमा काल क्रमिक विवरण र समीक्षा प्रस्तुत गर्नुलाई पूर्वकार्यको समीक्षा भनिन्छ ।^१ विगतका अनुभवहरूलाई नै वर्तमानमा प्रेरणादायी दिशा निर्देशकका रूपमा लिन सकेमात्र अध्ययनलाई पुऱ्याउन सकिन्छ । पूर्वकार्य र इतिहासको मूल्याङ्कन नै नगरिकन अगाडि बढ्न खोज्नु अनुसन्धानका विषयमा कुहिरामा रूमल्लिएको कागभै हुनु हो । वर्तमानलाई विगतले गतिशील बनाउने हुँदा आफूले गर्दै गरेको अनुसन्धानलाई उद्देश्य मूलक बनाई सही मार्गमा हिँडाउन प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित पूर्व अध्ययनको विशेष महत्त्व हुन्छ । पूर्वकार्यको अध्ययनबाट नै आफूले गर्न लागेको कार्यमा अगाडि त्यस्ता कार्य भए नभएको थाहा हुन्छ तर अनुसन्धानसँग सम्बन्धित पूर्व कार्यको समीक्षा नभएमा अनुसन्धानमा असहज वा अप्ठ्यारो महसुस हुन्छ ।

भरतपुर नगर पालिकाका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा अहिलेसम्म अनुसन्धान भएको छैन तर लेखाइसँग सम्बन्धित शीर्षकमा विभिन्न अनुसन्धान भएका छन् । त्यस्ता अध्ययन पनि व्याकरणात्मक कोटि, त्रुटि विश्लेषण, चित्र प्रयोगजस्ता क्षेत्रहरूमा सीमित छन् त्यसैले यहाँ पूर्वकार्यका रूपमा अनुसन्धान मूलक शोध कार्यका निष्कर्षहरू समावेश गर्न अनुकूल नभए पनि विभिन्न

^१ मोहनराज शर्मा र खगेन्द्र प्रसाद लुईटेल, शोधविधि, तृतीय संस्क., (ललितपुर: साझा प्रकाशन, २०६२), पृ.सं. ७३ ।

विद्वान्हरूद्वारा विद्यालय तथा विश्व विद्यालय तहका लागि तयार पारिएका पाठ्य सामग्रीहरूका रूपमा उल्लेख गरिएका सम्बन्धित पाठ्यांशहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

हेमाङ्गराज अधिकारीद्वारा लिखित **नेपाली भाषा शिक्षण** नामक पुस्तकमा भाषा शिक्षणका विभिन्न पक्षहरूका बारेमा चर्चा गर्ने सन्दर्भमा लेखाइ शिक्षणको अध्ययनका सम्बन्धमा कुरा गरिएको छ । त्यसमा लेखाइ सीप विकास गर्न जोड दिइएको छ जस अन्तर्गत लेखाइ शिक्षणको महत्त्व र आवश्यकताबारे चर्चा गरिएको छ । त्यस्तै सामान्य अभिव्यक्ति परक, सम्पादनात्मक र साहित्यिक गरी लेखनका तिन प्रयोजन देखाई तिनको वर्णन गरिएको छ । यस पुस्तकमा लेखनका कमजोरी वा त्रुटिहरूबारे चर्चा गर्दै लेखाइ शिक्षणका वस्तु वा चित्र वर्णन, अनुभव घटना वा यात्रा वर्णन, अनुलेखन, श्रुति लेखन, प्रश्नोत्तर लेखनका साथै व्याख्या, अनुच्छेद, निबन्ध, कथा, प्रतिवेदन आदि लेखनका विभिन्न कार्य कलापबारे उल्लेख गरिएको छ । आभ्यासिक र निर्देशित लेखन शिक्षणका क्रममा समेत विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरूका सम्बन्धमा चर्चा गरिएको छ ।^२

केदार प्रसाद शर्मा र माधव प्रसाद पौडेलको सह लेखनमा तयार पारिएको **नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण** नामक पुस्तकमा लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित कार्य कलापहरूलाई यान्त्रिक, निर्देशित, स्वतन्त्र तथा सिर्जनात्मक निबन्ध शिक्षण शीर्षकभित्र निबन्ध शिक्षणको प्रयोजन, निबन्ध शिक्षण प्रक्रिया, निबन्ध शिक्षणक्रमको व्यापक चर्चा गरिएको छ । निबन्ध शिक्षणको प्रमुख प्रयोजन लेखन कलाको समुचित विकास गर्नु हो भन्दै यसको शिक्षण क्रममा प्रचलित विधिहरू प्रवचन विधि, छलफल विधि, पठन बोध विधि, प्रश्नोत्तर विधि, सूत्र विधि, स्वाध्ययन विधि, समीक्षा विधि, तथा प्रस्तुतीकरण जस्ता विधिको चर्चा गरिएको छ यसका साथै प्रस्तावना प्रवचन, कठिनाइ, निवारण, व्याख्याको अनुक्रममा शिक्षणीय क्रमलाई अवलम्बन गर्न सकिन्छ ।^३

दीपक बाबु निरौलाद्वारा तयार पारिएको **कक्षा नौ पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन** नामक शोधपत्र यस शीर्षकसँग मिल्दो अनुसन्धान हो । यस शोधले विद्यार्थीहरूमा लेखन विकासका साथै सिर्जनात्मक क्षमताको विकास केकसरी गराउन सकिन्छ ? कस्तो खालको विकास हुन्छ ? भन्ने बारेमा टिप्पणी गरेको छ । यसको उद्देश्य

^२ हेमाङ्गराज अधिकारी, **नेपाली भाषा शिक्षण**, आठौँ संस्क. (काठमाडौँ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६३), पृ.सं. ११०-१२९ ।

^३ केदार प्रसाद शर्मा र माधव प्रसाद पौडेल, **नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण**, प्रथम संस्क., (काठमाडौँ: न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्रइजेज, (२०६०), पृ. सं. १९३-१९७ ।

सरकारी तथा निजी विद्यालय, नेपाली मतृभाषी तथा अन्य भाषी, छात्र र छात्राका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेको छ।^४ द्वारिका भण्डारीद्वारा तयार पारिएको कक्षा आठ पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन अभिव्यक्ति क्षमताको अध्ययन नामक अप्रकाशित शोधपत्र प्रस्तुत शोध शीर्षकसँग मिल्दो अर्को अनुसन्धान हो। यस शोधमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन अभिव्यक्ति क्षमताको विकासका साथै सिर्जनात्मक क्षमताको विकास के-कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा जानकारी दिइएको छ। उक्त शोधपत्रको उद्देश्य कक्षा आठ पुरा गरेका सरकारी तथा निजी विद्यालयका, फरक फरक भाषिक पृष्ठभूमि भएका, छात्र छात्रा, ग्रामीण र सहरी क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन अभिव्यक्ति क्षमताको अध्ययन गर्नु रहेको छ। निबन्ध लेखन क्षमता अभिवृद्धि गर्न उचित सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको यस शोधपत्रमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधि अन्तर्गत रही निबन्ध लेखन अभिव्यक्ति क्षमताको अध्ययन गरिएको छ।^५

यसरी नेपाल अधिराज्यभित्रका विभिन्न क्षेत्रमा निबन्ध लेखन क्षमतासँग सम्बन्धित विभिन्न अनुसन्धान भए पनि भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूमा रहेको निबन्ध लेखनसँग सम्बन्धित क्षमताको अध्ययन अहिलेसम्म नभएकाले चितवन जिल्ला अन्तर्गत भरतपुर नगर पालिकाका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन गर्ने जमर्को यस शोधपत्रमा गरिएको छ।

१.६ अध्ययनको औचित्य

निबन्ध विधा आफैँमा जटिल र गहन विधा हो। विद्यार्थीको स्वतन्त्र लेखनका रूपमा यसलाई विभिन्न तहमा समावेश गरिएको छ। त्यसैले यसले साहित्यका विभिन्न विधाहरूमध्ये आफूलाई छुट्टै विधागत अस्तित्वका रूपमा स्थापित गरेको छ। निम्न माध्यमिक तह पार गरी माध्यमिक तहमा प्रवेश गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता पहिचान गर्ने उद्देश्यले तयार पारिएको शोधपत्र कक्षा नौका विद्यार्थीहरूले निबन्ध लेखनमा प्रयोग गर्ने भाषा, शैली, वस्तु कला आदि पक्षको अध्ययन गर्न उपयोगी रहेको छ। समस्याका रूपमा रहेका विषयगत प्रश्नहरूको समाधान गर्न, ठाउँ र परिस्थिति अनुसार लिखित अभिव्यक्ति दिन सक्ने क्षमता यस तहका विद्यार्थीमा केकस्तो छ भन्ने कुरा

^४ दीपक बाबु निरौला, कक्षा नौ पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.,नेपाली भाषाशाखा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, २०६२)।

^५ द्वारिका भण्डारी, कक्षा ८ पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन अभिव्यक्ति क्षमताको अध्ययन, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.,नेपाली भाषाशाखा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, २०६३), पृ.सं. ८८- ८९।

पहिचान गरी त्यसमा आवश्यक परिष्कार र परिमार्जन गर्दै लैजान सम्बन्धित व्यक्ति तथा निकायहरूलाई प्रस्तुत अध्ययन सन्दर्भ स्रोत बनेको छ । अतः भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा गरिने यो शोध कार्य सम्बन्धित तहका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखनको अवस्था अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । अतः सो क्षेत्रका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति आकलन गर्नु र आवश्यक सुधारको पहल गर्नु प्रस्तुत अध्ययनको औचित्य हो ।

१.७ शोधको सीमाङ्कन

कुनै पनि अनुसन्धान गर्दा त्यसलाई निश्चित सीमामा बाँध्नु आवश्यक हुन्छ । सीमाङ्कन नगरिएका अध्ययनहरू गन्तव्यमा पुग्दैनन् । स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रमको आवश्यकता पूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि यो शोध पत्र तयार पार्दा पनि यसलाई निश्चित सीमामा बाँध्ने काम गरिएको छ । सम्पूर्ण पक्षलाई नसमेटी अध्ययनको व्यापकता र गहिराइलाई निश्चित क्षेत्रमा सीमित गरिएको छ । अतः भरतपुर नगर पालिकाका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता अध्ययन शीर्षक दिइए पनि भरतपुर नगर पालिकाका निजी र सरकारी गरी छवटा विद्यालयहरूलाई मात्र नमुना छनोटमा लिइएको छ । नमुना छनोटमा परेका तिनवटा सरकारी र तिनवटा निजी विद्यालय मध्येबाट १०/१० जना विद्यार्थीका दरले जम्मा ६० जना विद्यार्थीका निबन्धलाई मात्र यहाँ समावेश गरिएको छ । नमुना छनोटमा परेका सरकारी विद्यालयमा श्री माध्यमिक विद्यालय, गौरीगन्ज, बाल कुमारी उच्च मा.वि, नारायणगढ तथा राष्ट्रिय मा.वि, कृष्णपुर छन् । निजी विद्यालयमा सन राइज इ. स्कुल, भरतपुर, बाल कुमारी इ. स्कुल, नारायणगढ र भृकुटी आ.मा.वि, कमल नगर छन् । यिनै विद्यालयका १०/१० जनाका दरले जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरूद्वारा लेखिएका निबन्धहरूमा नै यो अध्ययन सीमित रहेको छ । अध्ययनको निष्कर्ष आफूले गरेका अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा निकालिएको छ ।

१.८ शोध विधि

प्रस्तुत निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययनका लागि मूलतः क्षेत्रीय अध्ययन विधिद्वारा सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यस कार्यका लागि निम्न लिखित प्रक्रिया अपनाइएको छः

क) भरतपुर नगर पालिकाका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन गर्न नमुना छनोट गरिएको छ ।

- ख) प्रत्येक विद्यालयबाट १०/१० जनाका दरले विद्यार्थीहरूको छनोट गरी जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा समावेश गरिएको छ ।
- ग) प्रत्येक विद्यालयबाट १०/१० जना विद्यार्थीहरूको छनोट गर्दा स्थानीयता, विद्यालयको प्रकृति, लैङ्गिक, भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा छनोट गरिएको छ ।
- घ) पूर्व परीक्षणका लागि १० वटा विद्यालयहरूमध्ये भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत पर्ने सन राइज इ. स्कुलका १० जना विद्यार्थीहरूलाई छनोट गरी २ वटा शीर्षक दिई एउटा आत्म परक र एउटा वस्तु परक निबन्ध लेख्न लगाई परीक्षण गरिएको छ ।
- ङ) पूर्व परीक्षणका लागि छनोट गरिएका शीर्षकहरूमध्ये विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त नतिजा जाँच गरी लेखन क्षमताका आधारमा दुईवटा (आत्म परक र वस्तु परक) शीर्षक मात्र छनोट गरी ६० जना विद्यार्थीहरूलाई लेख्न लगाइएको छ ।
- च) उत्तर पुस्तिका परीक्षणका लागि उत्तर कुञ्जिका तयार गरिएको छ र उत्तर कुञ्जिका अनुसार परीक्षण गरिएको छ ।
- छ) परीक्षण पश्चात् विद्यार्थीबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

यसरी क्षेत्रीय अध्ययन विधिद्वारा नमुना छनोट गरी प्रथमिक तथा द्वितीय स्रोतद्वारा सामग्री तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यसैबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

१.९ शोधको रूपरेखा

भरतपुर नगर पालिकाका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन विषयक यो शोध पत्र जम्मा छ, परिच्छेदमा वितरित भएको छ । यस शोधपत्रमा पनि क्रमशः शोध परिचय, सैद्धान्तिक परिचय, अध्ययन विधि, व्याख्या र विश्लेषण, तुलनात्मक विश्लेषण र अन्त्यमा निष्कर्ष र सुझावजस्ता शीर्षकहरूमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोध कार्यको सङ्क्षिप्त रूपरेखा निम्न लिखित ढङ्गको रहेको छ :

परिच्छेद एक: शोध परिचय

यस शीर्षक अन्तर्गत प्रस्तुत शोधपत्रको समग्र परिचय दिइएको छ । शोधे शीर्षक, शोध प्रयोजन, समस्या कथन, उद्देश्य, सीमा, पूर्व कार्यको समीक्षा, अध्ययनको औचित्य, सामग्री सङ्कलन विधि आदि यस शीर्षकका उपशीर्षक रहेका छन् ।

परिच्छेद दुई : सैद्धान्तिक परिचय

निबन्धको सैद्धान्तिक परिचय दिनु नै यस परिच्छेदको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस परिच्छेदमा निबन्धको व्युत्पत्ति, यसको अर्थ, परिभाषा र तत्त्व आदिका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

परिच्छेद तिन : भाषिक सीप र निबन्ध

यस परिच्छेद अन्तर्गत भाषिक सीप र निबन्ध विधा, लेखाइ शिक्षणको आवश्यकता र महत्त्व, लेखाइ सीपको विकासमा निबन्धको भूमिका, विद्यालय तहका वर्तमान पाठ्यक्रममा निबन्ध विधाको स्थान र शिक्षण प्रक्रिया आदिका बारेमा यस शीर्षक अन्तर्गत खोजी गरिएको छ ।

परिच्छेद चार: व्याख्या र विश्लेषण

यस शीर्षक अन्तर्गत समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थितिका बारेमा चर्चा गरिएको छ । मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत विभिन्न वर्गमा विद्यार्थीहरूलाई वर्गीकरण गरी विद्यार्थीहरूको अवस्थाबारे अध्ययन गरिएको छ । विद्यालयको प्रकृति, भाषिक पृष्ठभूमि, लैङ्गिकता, जातीयता आदि आधारमा विद्यार्थीहरूलाई वर्गीकरण गरी निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति अध्ययन गरिएको छ ।

परिच्छेद पाँच: तुलनात्मक विश्लेषण

नमुनामा परेका विद्यार्थीहरूको भाषागत, लिङ्गगत, विद्यालयको प्रकृति, जातीयता आदिका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु नै यस अध्यायको प्रमुख कार्य रहेको छ ।

परिच्छेद छ: निष्कर्ष र सुझाव

अध्ययनबाट प्राप्त उपलब्धिका आधारमा निष्कर्षहरू तथा आवश्यक सुझावहरू यस शीर्षकमा समावेश गरिएको छ । अन्त्यमा सन्दर्भ ग्रन्थसूची र परिशिष्ट प्रस्तुत गरी शोधपत्रलाई साङ्गोपङ्ग रूपमा व्यवस्थापन गरिएको छ ।

परिच्छेद दुई

सैद्धान्तिक परिचय

२.१ पृष्ठभूमि

भाषा मानवीय र सामाजिक वस्तु हो । यो मानवमात्रको निश्चित पेवा हो र समाजद्वारा पिँढी-पिँढी हुँदै प्राप्त हुने वस्तु हो । भाषाको आर्जन व्यक्तिले समाजबाट गर्दछ र सामाजिक सम्पर्क स्थापित गर्न तथा वृद्धि गर्न यसको उपयोग समाजमै गर्दछ । भाषाको आर्जन एकातर्फ घर परिवार तथा छिमेकको सम्पर्कबाट स्वतः हुँदै गइरहेको हुन्छ भने अर्कातर्फ औपचारिक शिक्षाबाट पनि यसको आर्जन गर्न सकिन्छ । मानिसको उमेर र सामाजिक सम्पर्क विस्तारको फल स्वरूप मानिसमा भाषाको विकास हुँदै जाने भएकाले यो मानवीय व्यवहार र सामाजिक व्यवहारको अभिन्न अङ्ग बनेको हुन्छ । भाषा वैचारिक आदान प्रदानको महत्त्वपूर्ण माध्यम हो । भाषाका मौखिक र लिखित गरी दुई माध्यम हुन्छन् । मौखिक भाषा औच्चार्य र श्रव्य प्रक्रियामा आधारित हुन्छ भने लिखित भाषा कागज र कलमका सहायताले विभिन्न लेख्य चिह्नहरूको उपयोग गरी प्रस्तुत गरिन्छ । लेख्य भाषा श्रव्यात्मक प्रकृतिको नभई दृश्यात्मक किसिमको हुन्छ । यसमा मानवीय विचार र भावनाहरूको सङ्ग्रह गरेर राख्न सकिन्छ । लिखित भाषाबाटै ज्ञान विज्ञानका क्षेत्रमा उपलब्ध प्राप्ति र उपादेयतालाई सुरक्षित राख्न सकिन्छ, र तिनको अध्ययन र प्रयोग गरेर यगौँ युगसम्म मानवीय सभ्यताको विकासमा ठुलो टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ, त्यसैले लेख्य भाषालाई महत्त्वपूर्ण माध्यमका रूपमा लिइन्छ । लेख्य भाषा प्रदानात्मक प्रकृतिको हुन्छ । लेख्य सीप अभिव्यक्तिका विभिन्न तरिका वा विधाहरू हुन्छन् । शब्दकोशदेखि साहित्यका विभिन्न विधाहरू लेख्य भाषाकै माध्यमबाट अभिव्यक्त हुन्छन् ।^१ त्यस्तै निबन्ध पनि भाषिक अभिव्यक्तिको एक महत्त्वपूर्ण माध्यम हो ।

सृजनात्मक साहित्यका विविध विधाहरूमध्ये गद्य विधा अन्तर्गतको निबन्ध पनि आधुनिक साहित्यको एक विधा हो । साहित्यका श्रव्य र दृश्यमध्ये श्रव्य भेद अन्तर्गत पर्ने निबन्ध साहित्यिक र साहित्येतर दुवै हुन सक्छ ।^२ सरल र जटिल अभिव्यक्तिका बीचबाट आफ्नो अस्तित्व कायम राख्ने निबन्ध विधा आत्म परक र वस्तु परक दुवै शैलीमा अभिव्यक्त

^१ केदार प्रसाद शर्मा र माधव प्रसाद पौडेल, नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण प्रथम संस्क. (काठमाडौँ: न्य हिरा बुक्स इन्टर प्रइजेज, २०६०) पृ. १ ।

^२ पारसमणि भण्डारी र अन्य, नेपाली गद्य र नाटक, प्रथम संस्क. (काठमाडौँ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६६) पृ. २ ।

गरिन्छ । साहित्यमा पद्य अभिव्यक्ति क्षमता सबल र प्रौढ हुँदै गए पनि सृजित वस्तुको प्रकाशन, प्रसारण, वितरण र संरक्षण एवम् सुपठन वातावरणका लागि तयार हुँदै गएपछि मात्र साहित्यमा निबन्ध पनि एउटा छुट्टै विधाका रूपमा स्थापित भएको हो। स्रष्टाको विशेष मनोदशामा सृजना हुने सङ्क्षिप्त आकारको विधाका रूपमा निबन्धले साहित्यमा आफ्नो अस्तित्वस्थापित गरेको छ । सूक्ष्म आयतनमा विराटता प्रतिबिम्बित गर्ने सामर्थ्य राख्ने रचना विधा नै निबन्ध हो । निबन्धमा स्रष्टाले सोभै पाठकसँग कुराकानी गर्न गर्छ । विवेकशील प्राणी मानवले जीवनका भोगाइलाई निबन्धमा पाठक समक्ष पोख्न सक्छ; अनुभव , धारणा र विचारलाई स्वतस्फूर्त रूपमा निबन्धमा छर्न सक्छ । मानवीय चेतनाको एक सानो विन्दुबाट नै निबन्धको थालनी हुन्छ । अतः निबन्ध सीमित घेराभित्र असीमित विचार चिहाउने र लगभग एक बसाइमा पढिसकिने गद्यात्मक अभिव्यक्ति हो ।

२.२ निबन्धको व्युत्पत्ति, अर्थ र परिभाषा

'निबन्ध' तत्सम शब्द हो । संस्कृत भाषाको 'बन्ध' धातुमा घञ् (अ) प्रत्यय लाग्दा 'बन्ध' शब्दको निर्माण हुन्छ । यस शब्दमा 'नि' उपसर्ग लागी 'निबन्ध' शब्द बन्दछ । यसरी बनेको 'निबन्ध' शब्दको व्युत्पत्ति मूलक अर्थ 'राम्ररी बाँध्ने काम' भन्ने हुन्छ । 'निबन्ध' शब्दको व्युत्पत्ति मूलक अर्थलाई जोडेर हेर्दा जीवन जगत्का कुनै विषयलाई सौन्दर्यपूर्ण तरिकाले व्यक्त गरिएको साहित्यको गद्य विधालाई यसले बुझाउँछ । पूर्वीय एवम् पाश्चात्य विद्वान्हरूले आआफ्नै किसिमले निबन्ध शब्दको अर्थ लगाउँदै आएका छन् । यति हुँदाहुँदै पनि निबन्ध भन्ने बित्तिकै पाठक तथा समालोचकका मनमा साहित्यको एक गद्य विधा भन्ने अर्थ आउँछ । पूर्वीय साहित्य इतिहासमा निबन्धको अर्थ खोज्दा यस प्रकार रहेको पाइन्छ:

श्रीमद्भगवद्गीतामा दैवी सम्पाद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता भनी निबन्धलाई सांसारिक मोहमा बाँधिने अर्थमा लिइएको छ ।^३ अमरकोशमा आनाहस्तु निबन्धः स्याद्ग्रहणीरूक् प्रवाहिका भनी निबन्धलाई बाँध्ने काम वा बाँधाइकै अर्थमा अर्थ्याइएको छ ।^४ वामन शिवराम आप्टेद्वारा सम्पादित संस्कृत-हिन्दी कोशमा 'बाँध्नु, कस्नु, जकड्नु, वा रचना गर्नु, लेख्नु, साहित्यिक रचना अथवा कृति भनी निबन्धको अर्थ लगाइएको छ ।^५

^३ , श्रीमद्भगवद्गीता, एकसय अठ्ठाउनौँ संस्क. (गोरखपुर: गीताप्रेस, २०६८), पृ. ८८ ।

^४ बालकृष्णाचार्य, अमरकोशः, (वाराणसी: तिचिन्तक प्रेस.....), पृ. १२५ ।

^५ वामन शिवराम आप्टे, संस्कृत-हिन्दी कोश दसौँ संस्क. (दिल्ली: न्यु भारतीय बुक कर्पोरिसन, सन् २००९) पृ. ५२७ ।

यसरी पूर्वीय साहित्यमा निबन्ध विधाबारे केही उल्लेख नभए पनि विभिन्न लेख, रचना तथा ग्रन्थहरूमा निबन्ध शब्दको प्रयोग विभिन्न सन्दर्भमा भएको छ ।

पाश्चात्य साहित्यमा फ्रान्सेली विद्वान् तथा निबन्धकार **मिचेल दी मोन्तेन**ले सर्वप्रथम विधा विशेषका रूपमा सन् १५७० को दसकमा निबन्ध शब्दको प्रयोग गरेका थिए ।^६ यसलाई ग्रीसेली भाषामा 'एसाइज' भनिन्छ । यसैलाई अङ्ग्रेजीमा 'एस्से' र नेपालीमा निबन्ध भनिएको हो जसको अर्थ जमर्को वा प्रयत्न भन्ने हुन्छ । अक्सफोर्ड अङ्ग्रेजी डिक्सनरीमा यसलाई कुनै पनि विषयमा लेखिएको गद्यात्मक रचना भनिएको छ । नेपाली साहित्यमा पनि सामान्यतया निबन्ध यसैको पर्यायका रूपमा प्रयुक्त छ ।

निबन्ध स्रटाको विशेष मनोदशामा सृजना हुने सङ्क्षिप्त आकारको रचना हो । यो अपूर्ण र पूर्णताको सङ्गम बिन्दुमा टिकेको हुन्छ । निबन्धमा स्रटाका वैशिष्ट्यले पाठकलाई आत्मीय बनाएको हुन्छ । कुनै वस्तु वा विषयको स्वरूप, प्रकृति र गुण वा दोषमा देखिएको निजी चिन्तन धारा निबन्धले बोकेको हुन्छ । निबन्ध बढी सरल, स्वच्छन्द, आडम्बर रहित तथा पाठकसँग नजिकको साइनो राख्ने खालको हुन्छ । छरिएर रहेको चिन्तनभिन्न पनि अन्तःसम्बन्ध र उन्मुक्त अभिव्यक्तिभिन्न पनि नियमित रखाइ निबन्धको विशेषता हो ।^७

पश्चात्य साहित्यमा निबन्ध यात्रा फ्रान्सबाट सुरु भएको हो । फ्रान्सेली विद्वान् **मोन्तेन** र बेलायती निबन्धकार **बेकन** नै पश्चिममा निबन्धका प्रणेता मानिन्छन् । **मोन्तेन**ले निजात्मक अनुभूतिलाई निबन्ध भनेका छन् भने **बेकन**ले विकीर्ण चिन्तनका रूपमा निबन्धलाई लिएका छन् ।^८

अङ्ग्रेजी कोशकार **जोहन्सन**ले विशृङ्खलित अवस्थामा हतारमा गरिएको अभिव्यक्ति नै निबन्ध हो भनेका छन् । उनका विचार निबन्ध अनियमित र अपरिपक्व रचना मानिए पनि वर्तमान युगमा यसले सीमित व्याप्ति र सुगठित शैली प्राप्त गरेको छ ।^९

^६ ऋषिराम शर्मा, **नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध**, (काठमाडौं: प्रज्ञा प्रकाशन, २०६५) पृ.सं. २५५ ।

^७ दीपक बाबु निरौला, **कक्षा नौ पुरा गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन**, (अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.नेपाली भाषाशिक्षा केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, २०६२), पृ. सं. १५ ।

^८ पारसमणि भन्डारी र अन्य, **नेपाली गद्य र नाटक**, द्वितीय संस्क. (काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६६) पृ. ४५१ ।

^९ ऐजन पृ. ४५२ ।

निबन्धलाई श्रमसाध्य विधाका रूपमा लिने फ्रान्सेली समीक्षाशास्त्री तथा निबन्धकार **सेन्टब्युभले** यसबाट विशिष्ट ज्ञान आर्जन गर्न सकिने कुरा बताएका छन्।^{१०}

अङ्ग्रेजी साहित्यकार **हड्सनले** आफ्नो पुस्तक **एन इन्टरडक्सन टु द स्टडी अफ लिट्रेचर**मा मोटामोटी रूपमा कुनै पनि विषयमा लेखिएको रचनालाई सच्चा निबन्ध मान्न सकिने विचार व्यक्त गरेका छन्। उनले निबन्धमा अपेक्षाकृत सङ्क्षिप्तता र पट्यारिलोपनको अभाव हुनुपर्ने कुरामा जोड दिएका छन्।^{११}

हिन्दी साहित्यका आचार्य **रामचन्द्र शुक्ला**को विचारमा पद्य साहित्यको कसी कविता मानिएजस्तै पद्य साहित्यको कसी चाहिँ निबन्ध हो। त्यस्तै अर्का निबन्ध स्रष्टा **डा. गुलाबरायले** निबन्धलाई गद्य रचना मान्दै सीमित आयामभित्र कुनै विषयको वर्णन वा प्रतिपादन विशिष्ट निजीपन, स्वच्छन्दता, सजीवता र सङ्गीतपूर्ण तथा सुसम्बद्धता पूर्वक गरिएको रचना विशेष निबन्ध हो भनेका छन्।^{१२}

नेपाली साहित्यका महाकवि **लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा**ले निबन्धको परिभाषा दिने क्रममा निबन्धलाई यो रौँचिरा र पाण्डित्य दर्शनको ठ्यासफू होइन भनेका छन्। त्यस्तै यसमा गृहीत विषयलाई सर्वदृष्टिकोण समीक्षणको जरूरत नपर्ने कुरा उनी बताउछन्। उनले निबन्धलाई सडकमा हिँड्दा कहिले दुङ्गा हान्ने त कहिले आनन्द मान्ने एक किसिमको धूर्त बदमास ठिटोका रूपमा लिएका छन् अथवा निबन्धको विषयवस्तु एकोहोरो र कृत्रिम नभई स्वच्छन्द र कलात्मक हुने विचार उनको छ। निबन्धको विषयवस्तुलाई उनले टेबिल गफ भनेका छन्।^{१३}

नेपाली साहित्यकार तथा समालोचक **डा. ईश्वर बराल**ले निबन्ध एक किसिमको कुरा गराइ हो भनेका छन्। निबन्धलाई साहित्यिक विधा विशेषका रूपमा चिनाउँदै निबन्धमा लेखकले मनमा उठेका भावनाहरूलाई स्वगत कथनका रूपमा उद्गारित गर्दछ भने विचार व्यक्त गरेका छन्।^{१४}

समग्रमा भन्नुपर्दा भावनाको प्रधानता, राग र उल्लासको बाहुल्य, वैयक्तिक अभिव्यक्तिको प्रस्तुति गीत्यात्मक एवम् कवितात्मक शिल्पको प्रयोग निबन्धको स्वभाव हो। अतः

^{१०} पारसमणि भन्डारी र अन्य, । **नेपाली गद्य र नाटक**, द्वितीय संस्क. (काठमाडौँ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६६), पृ. ४५२।

^{११} ऐजन ।

^{१२} ऐजन ।

^{१३} ऐजन ।

^{१४} ऐजन ।

निबन्ध औपचारिक, स्वतन्त्र र उन्मुक्त गद्यविधा हो । यो विविध विषयमा लेखिन्छ । रागात्मक पक्षको व्यवस्थित र संवेदित अनुभूतिका माध्यमबाट प्रस्तुत भएको निबन्ध विधा साहित्यको नवीनतम विधा हो । कुनै एउटा विषयको जुनसुकै बिन्दुबाट आरम्भ भएर जुनसुकै बिन्दुमा पुगी निबन्ध समाप्त हुन सक्छ । भावनाको स्फुरण जहाँबाट हुन्छ, निबन्ध त्यहीँबाट आरम्भ हुन्छ, र जहाँ पुग्दा त्यस विषयसँग सन्दर्भित भावनाको अवसान हुन्छ, त्यहीँ पुग्दा निबन्धको समाप्ति हुन्छ । जुनसुकै विषयमा स्वतन्त्र ढङ्गले सोच्नु, विचार गर्नु र आफ्नो भावनात्मक प्रवाहमा अनियन्त्रित रूपले पोखिनु निबन्ध हो । मूलतः निबन्धमा वैयक्तिक विचार वा अनुभूति विशेषको गद्यात्मक प्रस्तुति हुन्छ ।

२.३ निबन्धका तत्त्वहरू

निबन्ध बन्नका लागि आवश्यक पर्ने कुराहरू नै यसका तत्त्व हुन् । यसका सम्बन्धमा भिन्नभिन्न मतहरू पाइन्छन् । वैयक्तिकता, हार्दिकता, विषयवस्तुगत सङ्क्षिप्तता, भाषाशैली, उद्देश्य, शीर्षक, वस्तुसङ्गठन, आयाम, कथनपद्धति, विम्ब अलङ्कार आदि निबन्धका विषय हुन सक्छन् तापनि यसका लागि आवश्यक पर्ने मुख्य तत्त्वहरूलाई तलका शीर्षकमा चिनाउन सकिन्छ

क) विषयवस्तु

निबन्धको विषयवस्तुका बारेमा टिप्पणी गर्दै ह्युवाकरले यो धुलोदेखि ब्रह्माण्डसम्म र जीवाणुदेखि मानवसम्म हनसक्ने कुरा बताएबाट यसको क्षेत्र व्यपक र विस्तृत छ, भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । निबन्धकारले कुनै पनि विषय लिइसकेपछि त्यसलाई आत्मपरक वा वस्तुपरक ढङ्गले प्रस्तुत गर्दछ । विषयवस्तुको प्रस्तुति सिलसिलाबद्ध र सङ्गठनात्मक हुनुपर्दछ । सङ्क्षिप्तताभिन्न पूर्णता दिनु यसको विशिष्ट पक्ष हो ।^{१५}

ख) भाषा र शैली

लिखित अभिव्यक्तिको माध्यम भाषा हो भने प्रस्तुतिको तरिका शैली हो । निबन्धको भाषा सरल, सुगठित र गद्यत्मक हुनु पर्छ, भने शैली पनि सरल र सरस हुनु आवश्यक ठानिन्छ । निबन्धको शैली भावका दृष्टिले संयत, भावुक र व्यङ्ग्य अनि भाषाका दृष्टिले प्रसाद वा व्यास र समास हुन सक्छन् । आत्म परक

^{१५} पारसमणि भन्डारी र अन्य, । नेपाली गद्य र नाटक, द्वितीय संस्क. (काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६६), पृ. ४५६।

वा वस्तु परक कुनै एक शैली निबन्धमा अपनाइन्छ । भाषाशैली जेजस्तो भए पनि निबन्धमा प्रस्तुत गरिएको विषयवस्तु र भावलाई पक्रन सक्ने सौन्दर्यपूर्ण, सरल, आलङ्कारिक, आकर्षक, बिम्बात्मक र सुगठित भाषाशैली हुनु पर्दछ ।^{१६}

ग) उद्देश्य वा प्रयोजन

लेखकको आत्म प्रकाशन तथा कुनै पनि विषयको सत्यतथ्य जानकारी पाठकलाई गराउनु नै निबन्धको मुख्य उद्देश्य हो । निबन्धको उद्देश्य औपदेशिक हुनु हुँदैन ।^{१७} यी बाहेक कथन पद्धति, शीर्षक आदि पनि निबन्धका तत्त्वहरू हुन् । यिनै तत्त्वहरूको उचित संयोजनबाट निबन्धले आफ्नो स्वरूप निर्धारण गर्दछ । अतः निबन्ध बन्नका लागि यिनै तत्त्वहरूको आवश्यकता रहन्छ ।

^{१६} पारसमणि भन्डारी र अन्य, । **नेपाली गद्य र नाटक**, द्वितीय संस्क. (काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६६), पृ. ४५६।

^{१७} ऐजन ।

परिच्छेद तिन

भाषिक सीप र निबन्ध विधा

३.१ लेखाइ सीप

लेखाइ सीप अभिव्यक्तिको महत्वपूर्णमाध्यम हो । मनका अन्तर्भावनाहरूलाई ध्वन्यात्मक सङ्केतका माध्यमद्वारा लिपिको उपयोग गरेर अभिव्यक्त गर्नु नै लेखाइ सीप हो । बोलेर विचार विनिमय गर्न नसकिने स्थितिमा लेखाइ सीपको सहायता लिइन्छ । भाषाका चार सीपहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइसँग भाषा पाठ्य पुस्तक केन्द्रित रहन्छ । भाषाद्वारा व्यक्तिले विचारको आदान प्रदान गर्छ । यस्तो आदान प्रदानमा यिनै चार सीपहरू संलग्न हुन्छन् । यी सीपहरूमध्ये लेखाइ सीप अभिव्यक्ति मूलक वा प्रदानात्मक प्रकृतिको सीप हो ।

व्यक्तिले सामाजिक, सांस्कृतिक आदि पक्षको ज्ञान तथा अनुभवहरूको विवरण अरूसमक्ष प्रस्तुत गरी उनीहरूलाई फाइदा पुऱ्याउन र अरूले त्यसरी प्रस्तुत गरेका विवरणबाट आफूले पनि फाइदा लिन लेखाइ सीप उपयोगी हुन्छ । व्यक्तिका मनमा रहेका भावनाहरूलाई लिपि चिन्हरूको प्रयोगद्वारा सिलसिला मिलाई अभिव्यक्त गर्नुलाई लेखाइ भनिन्छ । लेखाइ सीप विकास गराउन चित्र वर्णन, श्रुति लेखन, चिठी लेखन, व्याख्या, कथा लेखन, अनुच्छेद लेखन, निबन्ध लेखनजस्ता लेखन कलासँग सम्बन्धित कार्य कलापहरू सञ्चालित हुन्छन् ।

मनोवैज्ञानिक दृष्टिले पनि लेखाइ सीप वैयक्तिक सन्तुष्टिको माध्यम हो । लेखाइ सीपको हाम्रो दैनिक व्यवहारमा ठूलो महत्त्व छ । व्यावसायिक दृष्टिले पनि लेखाइ सीपको निकै महत्त्व छ । सम्पूर्ण कक्षा कार्य कलाप लेखाइ सीपकै सेरोफेरोमा सञ्चालित हुन्छन् । त्यसैले भाषाका चारवटा सीपहरूमध्ये लेखाइ सीप महत्वपूर्णमानिन्छ ।

३.२ लेखाइ सीपको आवश्यकता र महत्त्व

मनका अन्तर भावनाहरूलाई ध्वन्यात्मक सङ्केतका सहायताले लिपिबद्ध गर्नु लेखाइ हो । लेखाइसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्य कलापहरू आधारित सिकाइ नै लेखाइ सीप हो ।

सिकारूहरूका लागि शैक्षिक, प्राज्ञिक तथा अन्य व्यावहारिक दृष्टिले उपयुक्त हुने खालका लेखाइ सीपहरूको विकास गर्न उपयुक्त लेख्य चिन् र लिपिहरूको उपयोग गरी स्तरीय लेखन सीप प्राप्त गराउनु आवश्यक हुन्छ । आफूले अनुभव गरेका वा जानेका एवम् कल्पना गरेका कुराहरूलाई प्रभावकारी एवम् कलात्मक लेखाइ सीप वृद्धि गराउन तथा लेख्ने सीपको उपयोगबाट जीवनका व्यावहारिक समस्या समाधान गर्न र आत्म निर्भर बनेर बाँच्न सक्ने बनाउन लेखाइ सीपको विकास आवश्यकता पर्दछ ।

विद्यार्थीहरूमा भाषिक तथा संज्ञात्मक क्षमताको विकास गराउन लेखाइमा प्रभावकारिता ल्याउन पनि लेखाइ सीपको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । पठित कुराको सारांश उतार्न, लेखेर वर्णन गर्न, प्रतिवेदन लेख्न र समीक्षा गर्न लगाउँदा पनि लेखाइ सीपको विकास हुन्छ । विभिन्न विषय, अभिव्यक्ति र प्रसङ्ग अनुसार भाषिक शैलीको चयन गर्ने क्षमताको विकास गराउन र हिज्जे चिन् तथा अनुच्छेद मिलाएर लेख्ने सीपको विकास गर्न लेखाइ सीपलूमहत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । भाषिक शुद्धता र सफा चिटिक्क अक्षर लेख्ने क्षमता बढाउन लेखाइ सीपको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

लेखन सीपसँग सम्बन्धित व्यवसाय अपनाई जीविका उपार्जन गर्न लेखन कलाको विकास आवश्यक छ । लेखन कला कमजोर भएमा विद्यार्थीहरूले अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सक्दैनन् । विद्यार्थीहरूमा सृजनात्मक शक्तिको विकास गराउन भाषाका चारवटै सीपहरूको अहम् भूमिका हुन्छ, अझ लेखाइ सीप त भन्नु महत्वपूर्ण सीप हो । यदि लेखन कला कमजोर छ भने यसले भाषाका अन्य सीपहरूको विकासमा पनि असर पार्छ, त्यसैले विद्यार्थीहरूलाई लेखन क्षमता बढाउँदै लैजानु अत्यावश्यक छ । लेखन कलाको क्षमता अभिवृद्धि गर्न लेखाइ शिक्षणले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यसरी शिक्षण प्रक्रियामा लेखाइ शिक्षणले विद्यार्थीहरूलाई उचित मार्ग दर्शन दिन्छ ।

३.३ लेखाइ सीपको विकासमा निबन्ध लेखनको स्थान

लेखाइ सीप भाषाका चारवटा सीपहरूमध्ये विशिष्ट एवम् प्रदानात्मक सीप हो । आफ्ना अनुभव एवम् विचारहरूलाई लिपिवद्ध गर्नु लेखाइ हो । मनका अन्तर भावनाहरूलाई ध्वन्यात्मक सङ्केतमा अभिव्यक्त गर्दा मौखिक भाषा तयार हुन्छ, भने ध्वन्यात्मक सङ्केतहरूलाई लिपिको उपयोग गरेर अभिव्यक्त गर्दा लिखित भाषा तयार हुन्छ । कुनै पनि भाव वा विचार व्यक्त गर्ने सशक्त माध्यम लेखाइ सीप हो । सामाजिक दृष्टिले पनि लेखन कलाको ठूलो महत्व छ । आपसमा पत्राचार गर्न तथा विभिन्न ग्रन्थहरू पढेर

बौद्धिकताको विकास गर्न लेखाइ सीपको उपयोग गरिन्छ । शब्द भण्डारको छनोट गर्न र स्तरीय वाक्य रचना गर्ने क्षमताको विकास गर्न लेखन कलाको सहायता लिइन्छ । सिकारूहरूको लेखन कलालाई अभिवृद्धि तथा विकसित गर्न विभिन्न विधाहरूको लेखन अभ्यास आवश्यक हुन्छ । तसर्थ विद्यार्थीहरूको लेखन कला विकास गर्न तल्लो तहदेखि नै चित्र वर्णन, यात्रा वर्णन, अनुच्छेद, सारांश लेखन, प्रतिवेदन लेखन, विभिन्न लेखन कलासँग सम्बन्धित कार्य कलापहरू गराएर स्तर बढाउने प्रयास गरिन्छ ।

लेखन कलाका विभिन्न कार्य कलापहरूमध्ये निबन्ध लेखन लेखन कलाको विशिष्ट कार्य कलाप हो । यसका लागि विद्यार्थीहरूमा लेखाइ सम्बन्धी प्रशस्त प्रौढताको आवश्यकता पर्दछ । निबन्धको मुख्य उद्देश्य निबन्ध लेखन सीप हासिल गर्नु हो । लेखाइ सीपको विकासमा निबन्ध लेखनको स्थान उच्च छ । निबन्ध लेखन प्राथमिक तहदेखि नै लेखन लगाई लेखाइ सीपको विकास गर्ने प्रयास गरिन्छ । माध्यमिक तहदेखि विश्व विद्यालय तहसम्मका पाठ्य पुस्तकमा निबन्धहरू समावेश गरिएका हुन्छन् जसले लेखाइ सीप विकासमा ठुलो टेवा पुऱ्याएका छन् ।

यसरी विद्यार्थीहरूमा लेखन कलामा सिद्धहस्त पार्न, लेखाइमा निपुण पार्न र लेखाइ सम्बन्धी धारणात्मक सीप विकास गराउन निबन्ध लेखन सीपको उच्च स्थान छ ।

३.४ विद्यालय तहमा निबन्ध शिक्षणको प्रयोजन

विद्यार्थीहरूमा लेखाइ सीपको विकास गराउने विशिष्ट कार्य कलाप निबन्ध लेखन शिक्षण हो । निबन्धले मुख्यतया निबन्ध लेखन सीप हासिल गराउँछ । विद्यार्थीहरूले आफूले देखेका, अनुभव गरेका र पढेका कुराहरू शृङ्खलाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गराउने कला सिकाउन नै निबन्ध लेखनको मुख्य उद्देश्य हो । निबन्ध विधालाई भाषा तथा साहित्य शिक्षणका दृष्टिले विविध उद्देश्यका लागि उपयोग गर्न सकिन्छ । साहित्यिक विधाका रूपमा निबन्ध शिक्षणका विभिन्न प्रयोजनहरू छन् । लेखन कलाको समुचित विकास गर्नु, शब्द भण्डारको अभिवृद्धि गर्नु, स्वतन्त्र विचार प्रकट गर्ने क्षमताको विकास गर्नु, क्रमिकताको निर्वाह गर्नु, भाषागत सामर्थ्य बढाउनु आदि विद्यालय तहमा निबन्ध शिक्षणका प्रयोजनहरू हुन् । त्यस्तै चमत्कारयुक्त अभिव्यक्ति दिने प्रेरणा दिनु, बोध र अभिव्यक्तिको विकास गराउनु, निर्दिष्ट सामग्रीहरूलाई आवश्यकता अनुसार सङ्क्षेपमा वा विस्तारमा प्रकट गर्न सक्ने सीपको विकास गराउनु, साहित्यप्रति अनुराग बढाउन र त्यसको सिर्जना गर्ने सीप विकास गराउनु, साहित्यिक सर्जकहरूलाई रचनाको

समीक्षात्मक तथा विश्लेषणात्मक रूपमा पहिचान गर्ने क्षमताको विकास गराउनु पनि विद्यालय तहमा निबन्ध शिक्षणका प्रयोजन हुन् ।

यसरी उपर्युक्त प्रयोजनका लागि निबन्ध शिक्षण गरिन्छ । सङ्क्षेपमा विद्यार्थीहरूलाई लेखाइ सीप सिकाउन निबन्ध शिक्षणको महत्व छ ।

३.५ विद्यालय तहका वर्तमान पाठ्यक्रमहरूमा निबन्ध विधाको स्थान

लेखाइ सीप विकास गर्ने विशिष्ट कार्यकलाप निबन्ध लेखन हो । निबन्धलाई 'प्रबन्ध' का नामले पनि चिनिन्छ । 'निबन्ध' शब्दले भाव वा विचारलाई दरिलो र कसिलो शैलीमा बाँधेर राख्ने रचनालाई बोध गराउँछ । मानव जीवनको विचारात्मक र भावात्मक अभिव्यक्ति निबन्ध हो । निबन्धले भाव र विचारलाई सुनियोजित र सुव्यवस्थित रूपमा बाँधेर प्रस्तुत गर्ने समसामयिक साहित्यिक रचनालाई जनाउँछ । निबन्ध लेखन लेखाइ शिक्षणको प्रमुख कार्य कलाप भएकाले विद्यालयको प्रारम्भिक तहदेखि नै यसलाई समावेश गरिएको छ । वर्तमान विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरूमा निबन्ध विधाको विधागत स्थान र शिक्षण प्रक्रियालाई क्रमबद्ध रूपमा निम्नलिखित रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

३.६ प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९

प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९ ले प्राथमिक तह भन्नाले कक्षा एकदेखि पाँचसम्म परिभाषित गरेको छ । यस पाठ्यक्रमले नेपाली भाषा विषय अन्तर्गत भाषिक सीप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ भाषिक सीपका क्षेत्रहरू उच्चारण, श्रुति र पठन, कार्य मूलक व्याकरण, शब्दकोश, शब्द भण्डार आदि क्षेत्रहरूलाई समेटेको पाइन्छ । यस पाठ्यक्रममा कक्षा पाँचको अन्तमा विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा विषयमा हासिल गर्ने सिकाइ उपलब्धि क्षमतालाई अङ्कित गरिएको छ जसमा लेखाइ सीप अन्तर्गत निम्न लिखित सिकाइ उपलब्धि सिकारूले हासिल गर्ने कुरा बताइएको छ :

- ❑ चिनहरू (पूर्ण विराम, अल्प विराम, प्रश्न वाचक, विस्मयादि बोधक, उद्धरण र योजक) र हिज्जे मिलाई ठिक दुरीमा सफासँग लेख्न ।
- ❑ स्वतन्त्र रूपमा छोटो अनुच्छेद, चिठी, निवेदन र प्रबन्ध रचनाहरू गर्न ।
- ❑ बैंक र चेक लेख्न र फारामहरू भर्न ।

यसरी प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९ मा छोटो प्रबन्धात्मक रचना लेख्न चित्रहरूको वर्णन गर्न लगाएर विद्यार्थीहरूमा लेखन क्षमताको विकास गराउने पक्षमा पाठ्यक्रम अभिप्रेरित देखिन्छ । छोटो, परिचित शीर्षकमा विद्यार्थीहरूलाई निबन्ध लेख्न सक्ने

तुल्याउन उक्त पाठ्यक्रमको उद्देश्य रहेबाट यस पाठ्यक्रमले लेखाइ सीप विकासका लागि निबन्ध लेखनलाई प्राथमिकता दिएको देखिन्छ ।

३.७ निम्न माध्यमिक पाठ्यक्रम २०५८

निम्न माध्यमिक तह भन्नाले कक्षा छदेखि आठ कक्षासम्म भनेर परिभाषित गरिएको छ । यस तहको पाठ्यक्रमले नेपाली विषयमा विधागत क्षेत्र निर्धारणका क्रममा प्रबन्ध (निबन्ध), कथा, जीवनी, चिठी, रूपक, कविता, व्याकरण, शब्द भण्डारजस्ता विधाहरूलाई समेटेको पाइन्छ । यो तह पुरा भएपछि विद्यार्थीहरूले प्राप्त गर्ने सिकाइ उपलब्धिका सन्दर्भमा स्तर अनुसारका विषयहरूमा सन्दर्भ सिलसिला मिलाई मौलिक रचना गर्न तथा स-साना मौलिक रचनाहरू लेख्न सक्षम तुल्याउनु लगायतका उद्देश्यहरू राखिनुले लेखाइ सीप सम्बन्धी क्षमता बढाउन पाठ्यक्रमले महत्व दिएको छ। कक्षा आठ अन्तर्गत लेखाइका उद्देश्यहरूमा स्तर अनुसारका विषयहरूमा सिलसिला मिलाई प्रबन्ध लेख्न सक्ने उद्देश्य समावेश गरिनुले प्रबन्ध/निबन्ध लेखनलाई उच्च प्राथमिकता दिएको पाइन्छ ।

यस पाठ्यक्रममा निबन्ध शिक्षण प्रक्रिया पनि उल्लेख गरिएको छ । यस विधाको मुख्य प्रयोजन विद्यार्थीहरूमा गद्यात्मक अभिव्यक्तिको बोध क्षमताको विकास गराउनुका साथै गद्यात्मक अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गराउनु हो । निबन्धको शिक्षण क्रमको उद्देश्य स्वतन्त्र र निर्देशित रूपमा निबन्ध लेखनको अभ्यास गराउनु हो ।

उपर्युक्त तथ्यहरूलाई नियाल्दा निबन्ध विधालाई निम्न माध्यमिक पाठ्यक्रम २०५८ ले विशेष महत्व दिएको देखिन्छ । खास शीर्षकमा निर्देशित र स्वतन्त्र रूपमा निबन्ध लेखनको अभ्यास गराउनुबाट तथा विधा वितरण अन्तर्गत प्रबन्ध/निबन्धलाई प्राथमिकता दिइनुबाट निबन्ध लेखनको विकास गराउने ध्येय राखेको पाइन्छ ।

३.८ माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०५५

कक्षा नौ र दसलाई माध्यमिक तह भनी माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०५५ ले परिभाषित गरेको छ । माध्यमिक तहको शिक्षाका उद्देश्यहरू सो पाठ्यक्रमले स्पष्ट किटान गरेको छ । राष्ट्रिय परम्परा, संस्कृति एवम् सामाजिक वातावरणसँग परिचित नागरिक तयार पर्ने, सिकारूमा भाषिक व्यवहारमा सक्षम, वैज्ञानिक सुभवुभको विकास गर्ने, सृजनशील, सहयोगी, उद्यमशील, स्वावलम्बी एवम् आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन सक्ने स्वस्थ र सक्षम नागरिक तयार गर्ने उद्देश्य सो पाठ्यक्रमले माध्यमिक तहको तहगत उद्देश्यमा

समावेश गरेको छ । त्यसैगरी विषयगत उद्देश्य अन्तर्गत नेपाली भाषालाई संस्थागत रूप दिन, साभाभाषा एवम् माध्यम भाषाका साथै सम्पर्क भाषाका रूपमा परिचित गराउन विद्यालय तहको पठन पाठन कार्यमा नेपाली भाषालाई महत्व दिइएको छ । यसलाई माध्यमिक तहमा अनिवार्य विषयका रूपमा समावेश गरिनुले यसका लागि पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्नु जरूरी देखिन्छ । विद्यार्थीहरूमा भाषिक दक्षता वृद्धि गर्नु तथा अन्य विषयको पठन पाठन कार्यमा माध्यम भाषा भई बोध र अभिव्यक्तिको विकास गराउनु नेपाली भाषा शिक्षणको उद्देश्य हो ।

नेपाली भाषाका चारवटा भाषिक सीपहरू (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ) का बारेमा माध्यमिक पाठ्यक्रम २०५५ मा अलग-अलग उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएको छ जस अन्तर्गत लेखाइ सीपभित्र दसवटा उद्देश्यहरू उल्लेख गरिएका छन् । लेखाइ सीप अन्तर्गत सातौं उद्देश्यमा स्तर अनुसारका विषयहरूमा सिलसिला मिलाएर अनुच्छेद छुट्याई निबन्ध लेख्न सिकाउने उद्देश्य राखिएको छ । विधागत वितरणका रूपमा यस पाठ्यक्रमले निबन्ध/प्रबन्ध, कथा, जीवनी, चिठी, रूपक, दैनिकी, कविता, भाषातत्व, शब्द भण्डारजस्ता विधाहरू समेटेको छ । ती विधाहरूमध्ये निबन्ध विधालाई विशेष रूपमा दस अङ्कभार तोकिएको अग्रस्थान दिएको छ । निबन्ध विधा अन्तर्गत क्षेत्रगत रूपमा विविध किसिमका विषय समावेश गरिएका छन् । सामाजिक, प्राकृतिक तथा वातावरणीय, कला कौशल तथा सौन्दर्य, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक र व्यावसायिक विषयसँग सम्बन्धित निबन्धहरू यहाँ समावेश गरिएका छन् । त्यसैगरी सोही पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण गरिएका पाठ्य पुस्तकहरूमा अलगगै रूपमा सिर्जनात्मक अभ्यास उल्लेख गरी विविध विषयमा निबन्धका शीर्षक दिई निबन्ध लेखनमा अभिप्रेरित गराउन खोजिएको छ । एस.एल.सी. परीक्षामा पनि दस पूर्णाङ्कको निबन्ध लेखन सम्बन्धी प्रश्न सोध्ने गरिएको छ । यी कुराहरूबाट माध्यमिक पाठ्यक्रम २०५५ ले निबन्ध विधालाई महत्वका साथ हेरेको पुष्टि हुन्छ । विधागत वितरणलाई हेर्दा पनि अन्य विधाका सापेक्षतामा यस विधालाई बढी प्राथमिकता दिइएको छ ।

३.९ सारांश

निबन्ध विधा एक गद्य अभिव्यक्ति अन्तर्गत पर्ने सृजनात्मक क्षमताको विकास गराउने विधा हो । निबन्ध शिक्षण र निबन्ध लेखन शिक्षण दुवै पक्षमा विशेष ख्याल राखी माध्यमिक तह कक्षा नौ तथा दसको वार्षिक परीक्षामा निबन्ध लेखन सम्बन्धी दस अङ्कभार छुट्याइएको छ । राष्ट्रव्यापी रूपमा हुने एस.एल.सी. परीक्षाका लागि पनि

अनिवार्य नेपाली अन्तर्गत निबन्ध लेखनका लागि दस अड्डभार छुट्याइएको छ । निबन्ध लेखन क्षमतालाई बढावा दिँदै अनिवार्य नेपाली विषयका अभ्यासहरूमा सिर्जनात्मक अभ्यास अन्तर्गत निबन्ध लेखनलाई प्रेरित गरिएको पाइन्छ । यसबाट के कुराको सङ्केत हुन्छ भने अनिवार्य नेपाली माध्यमिक पाठ्यक्रम २०५५ निबन्ध लेखनलाई ठुलो महत्त्व दिएको छ । विद्यार्थीहरूमा नेपाली भाषाको स्तरीय लेखन क्षमता वृद्धि गर्न निबन्ध लेखनले ठुलो टेवा पुऱ्याएको छ । यसले गर्दा माध्यमिक तहमा निबन्ध विधा शिक्षण तथा निबन्ध लेखन शिक्षणले ठुलो भूमिका खेलेको छ ।

परिच्छेद चार

निबन्ध लेखन क्षमताको विश्लेषण

४.१ सिद्धान्त कथन

भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता अध्ययन शीर्षक लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित भएकोले तथ्य सङ्कलनबाट सङ्कलित निबन्धको अङ्कन गरेर प्राप्ताङ्कलाई लिङ्गगत, भाषिक पृष्ठभूमि, विद्यालयको प्रकृति र जातीयताका आधारमा वर्गीकरण गरी तालिकाबद्ध गरिएको छ । तथ्य विश्लेषणका क्रममा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको मध्यमान निकालिएको छ र प्रतिनिधि नमुनामा समाविष्ट विद्यार्थीहरूमध्ये मध्यमानभन्दा तल कति प्रतिशत विद्यार्थीहरू छन् र कति प्रतिशत विद्यार्थी मध्यमानभन्दा माथि छन् भनेर गणना गरिएको छ । माथि उल्लेखित विभिन्न समूहको क्षमता मापन गर्न पनि त्यही प्रक्रिया अँगालिएको छ । समग्र तथा समूहगत रूपमा मानक विचलन निकाली तथ्य विश्लेषणमा थप सरलता ल्याउने प्रयत्न भएको छ । त्यसरी नै प्राप्ताङ्कका आधारमा उच्चतम स्थान, मध्यम स्थान तथा न्यूनतम स्थानमा पर्ने विद्यार्थीहरूको वास्तविक सङ्ख्या पत्ता लगाउन प्रतिशताङ्क श्रेणी निर्धारण गरी गणना गरिएको छ । यसका साथै समग्र मध्यमानकै आधारमा विभिन्न चलहरूका बीच निबन्ध लेखन क्षमताको पहिचान भएको छ । संस्थागत, लिङ्गगत, जातीयता तथा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा निबन्ध लेखन क्षमताको परीक्षण गर्न टि मानको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा उपयोगमा ल्याइएका साङ्ख्यिकी सूत्रहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

४.१.१ प्रतिशत

प्रतिशत भन्नाले हरेक सयमा यति भन्ने बुझिन्छ । यसको गणना गर्दा उपयोगमा आएको सूत्र यस प्रकार छ:

$$P = \frac{R}{T} \times 100$$

यहाँ ए ले प्रतिशत, त ले कूल विद्यार्थी सङ्ख्या र च ले तोकिएका श्रेणीमा प्राप्ताङ्क ल्याउन सफल विद्यार्थी सङ्ख्यालाई सङ्केत गरेको छ ।

४.१.२ मध्यमान

मध्यमानले विचको अड्कलाई जनाउँछ । समूहमा सबैको प्राताङ्क जोडिन्छ र सहभागी सङ्ख्याले भाग गरी मध्यमान निकालिन्छ ।

मध्यमान निकाल्न प्रयोग भएको सूत्र

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

यहाँ

\bar{X} ले मध्यमान, $\sum X$ ले ह हरूको कुल योग र N ले जम्मा सङ्ख्यालाई सङ्केत गरेको छ ।

४.१.३ मानक विचलन

मानक विचलन मध्यमानबाट देखिने औसत भिन्नता हो । यसबाट कुनै कक्षाका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा कति तल वा कति माथि रहेछन् भन्ने कुरा थाहा हुन्छ ।

मानक विचलन गणना गर्दा प्रयोगमा आएको सूत्र

$$\dagger = \sqrt{\frac{\sum fx^2}{N}}$$

यहाँ \dagger ले मानक विचलन, f ले बारम्बारता र x ले तथ्याङ्क र N ले बारम्बारताको योग \sum ले समेशन (योगफल भन्ने अर्थ लाग्छ ।) लाई सङ्केत गरेको छ ।

मानक विचलनले तथ्याङ्क वितरणको एकरूपताको मात्रा निर्धारण गर्दछ । स्तरीय भिन्नता जति सानो हुन्छ त्यति नै तथ्याङ्कहरूमा एकरूपताको मात्रा अधिक हुन्छ ।

४.१.४ टि. मान

दुई वा दुईभन्दा बढी मध्यमानहरूको तुलना गर्नको लागि टि. मान प्रयोग गरिन्छ । तथ्याङ्क विश्लेषणमा दुई मध्यमानमा देखिने अन्तर कति छ भनी पत्ता लगाउन यो उपयोगी हुन्छ ।

टि. मान गणना गर्न प्रयोगमा आउने सूत्र

$$\text{टि. मान} = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{\dagger^2_1}{n_1} + \frac{\dagger^2_2}{n_2}}}$$

यहाँ

\bar{x}_1 ले पहिलो समूहको मध्यमान, \bar{x}_2 ले दोस्रो समूहको मध्यमान, t_1 ले पहिलो समूहको मानक विचलन, t_2 ले दोस्रो समूहको मानक विचलन, n_1 ले पहिलो समूहको जम्मा सङ्ख्या र n_2 ले दोस्रो समूहको जम्मा सङ्ख्यासङ्केत गरेको छ।

तथ्याङ्क शास्त्रीय मान्यताका आधारमा तालिकामा टि. को मान ०.५ सार्थकताको तह लिई सोही आधारमा निष्कर्ष निकालिएको छ। साथै विश्लेषणका क्रममा प्रयोगमा आएका सबै चरहरुबिच अन्तर छ भन्ने प्राक्कल्पनाका आधारमा तथ्याङ्कको विश्लेषण गरिएको छ।

अतः यिनै तथ्याङ्क शास्त्रीय पद्धतिका आधारमा भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति पहिल्यउने प्रयास यहाँ भएको छ। यस शोधपत्रका लागि भरतपुर नगर पालिका भित्रका निजी तथा सरकारी विद्यालयका कक्षा नौमा अध्ययनरत जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरूबाट अध्ययनका लागि तथ्य सङ्कलन गरिको छ। साङ्ख्यिकीय आधारमा विश्लेषण गर्ने दृष्टिकोण राखी तथ्यहरूलाई व्यवस्थित गरिएको छ। विश्लेषणका लागि अपनाइएका विभिन्न विधि तथा प्रविधिहरूको विस्तृत विवरणका साथै चलहरूको विश्लेषित स्वरूप तलका शीर्षकहरूमा उल्लेख गरिएको छ:

४.२ समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

समग्र विद्यार्थीहरू भन्नाले यस अध्ययनका लागि नमुना छनोटमा परेका सबै विद्यार्थीहरूलाई बुझ्नु पर्छ। अध्ययनका लागि नमुना छनोटमा परेका भाषा, जाति, लिङ्ग र विद्यालयका सबै ६० जना विद्यार्थीहरू समग्र विद्यार्थीहरू हुन्। यिनै विद्यार्थीहरूद्वारा लेखिएका निबन्धहरूलाई परीक्षण गरी अङ्कन गरिएको छ। यसकै आधारमा तिनीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति निर्धारण गरिएको छ जसलाई तलको तालिकामा देखाइएको छ :

४.२.१ समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

कुल सङ्ख्या	२१-३० प्रतिशत		३१-४० प्रतिशत		४१-५० प्रतिशत		५१-६० प्रतिशत		६१-७० प्रतिशत		७१-८० प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
६०	३	५	७	११.६६	२६	४३.३३	१५	२५	५	८.३३	४	६.६६

तालिका अनुसार समस्त विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशत गणना गर्दा प्रतिनिधि जनसङ्ख्याका रूपमा छनौट गरिएका कुल सङ्ख्या ६० जनालाई उनीहरूको प्राप्ताङ्क प्रतिशतका आधारमा छ श्रेणीमा विभाजन गरिएको छ जस अनुसार २१ देखि ३० प्रतिशत निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३ जना अथवा ५ प्रतिशत, ३१ देखि ४० प्रतिशत अङ्क ल्याउने विद्यार्थी ७ जना अथवा ११.६६ प्रतिशत छ । ४१ देखि ५० प्रतिशत अङ्क ल्याउने विद्यार्थी २६ अथवा ४३.३३ प्रतिशत, ५१ देखि ६० प्रतिशत अङ्क ल्याउने विद्यार्थी १५ जना अथवा २५ प्रतिशत, ६१ देखि ७० प्रतिशत ५ जना वा ८.३३ प्रतिशत रहेको छ । उच्चतम बिन्दु ७१ देखि ८० प्रतिशत क्षमता भएका विद्यार्थीको सङ्ख्या ४ जना अथवा ६.६६ प्रतिशत र न्यूनतम श्रेणी २१ देखि ३० प्रतिशत निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३ जना अथवा ५ प्रतिशत र उच्चतम बिन्दु ७१ देखि ८० प्रतिशत क्षमता भएका विद्यार्थीको सङ्ख्याको ४ अथवा ६.६६ प्रतिशत रहनाले उच्चतम र न्यूनतम श्रेणीमा पर्ने विद्यार्थीको अन्तर १.६६ प्रतिशत मात्र रहेकाले उच्चतम र न्यूनतमको आधारमा निबन्ध लेखन क्षमतामा एकरूपता पाइन्छ । यसर्थ धेरै अङ्क ल्याउने र कम अङ्क ल्याउने दुवै खाले विद्यार्थीको सङ्ख्या न्यून रहेकाले नतिजा मध्यम रहेको छ ।

४.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
६०	४८.७३	१०.४७	२९	४८.३३	३१	५१.६६

तालिका अनुसार मध्यमान ४८.७३ र मानक विचलन १०.४७ रहेको छ । मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २९ जना अर्थात् ४८.३३ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ३१ जना अर्थात् ५१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका छन् । मध्यमानभन्दा माथि र तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्याको अन्तर प्रतिशत ३.३३ रहेको छ । अतः भरतपुर नगरपालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता मध्यम स्तरको देखा पर्छ ।

मानक विचलनका आधारमा हेर्दा मानक विचलन १०.४७ रहनाले विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा एकरूपताको कमी छ । यसरी मध्यमानका आधारमा विद्यार्थीहरूको

निबन्ध लेखन क्षमता मध्यम रहे पनि मानक विचलनका आधारमा क्षमतागत एकरूपता पड्दैन ।समग्रमा विद्यार्थीहरूमा निबन्ध लेखन क्षमता मध्यम स्तरको छ ।

४.३.१ सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

सरकारी वा समुदायको लगानीमा सञ्चालित विद्यालयहरूलाई सरकारी विद्यालयका रूपमा लिइएको छ । नमुना छनोटमा लिइएका विद्यालयहरूमा बल कुमारी उ.मा.वि.,राष्ट्रिय मा.वि र श्री मा.वि. सरकारी विद्यालय हुन् । यी तिन विद्यालयमा अध्ययन गर्ने ३० जना विद्यार्थीहरू यस उपशीर्षकको अध्ययन सीमाभित्र पर्छन् ।

कुल सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	२	६.६६	९	३०	१६	५३.३३	२	६.६६	१	३.३३

यस तालिकामा भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क छ, जसमा नमुना प्रतिनिधि जनसङ्ख्याका रूपमा ३० जना विद्यार्थीहरू चयन गरिएका छन् । प्रस्तुत तालिकामा तल्लो श्रेणीका रूपमा निर्धारण गरिएको ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थी २ जना अर्थात् सङ्ख्या ६.६६ प्रतिशत छ । ३५ देखि ४५ प्रतिशतका विचमा प्राप्ताङ्क रहने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ९ जना अर्थात् ३० प्रतिशत रहेको पाइन्छ । ४५ देखि ५५ प्रतिशतका विच प्राप्ताङ्क हुने विद्यार्थीको सङ्ख्या सबैभन्दा बढी १६ जना अर्थात् ५३.३ प्रतिशत र ५५ देखि ६५ प्रतिशतका बीचमा अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २ जना अर्थात् ६.६६ प्रतिशत छ भने अध्ययनमा उच्च श्रेणी मापन गरिएको ६५ प्रतिशतभन्दा माथि अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या एकजना अर्थात् ३.३३ प्रतिशत हुनाले सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर रहेको मान्नु पर्छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा ५५ प्रतिशतलाई आधार मानेर ५५ प्रतिशतभन्दा माथि प्राप्ताङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक श्रेणीमा वर्गीकृत गर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १० प्रतिशतमात्र देखिनाले निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर रहेको देखिन्छ ।

४.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुलसङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	४५.९६	८.९४	१४	४६.६७	१६	५३.३३

जम्मा प्रतिनिधि सङ्ख्या ३० रहेको प्रस्तुत तालिकामा मध्यमान ४५.९६ प्रतिशत र मानक विचलन ८.९४ प्रतिशत रहेको छ । उक्त तालिकामा मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ४६.६७ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५३.३३ प्रतिशत देखिन्छ । मध्यमानभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या भन्दा ६.६६ प्रतिशत बढी देखिनुले सरकारी विद्यालयमा कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर नै रहेको पुष्टि हुन्छ । मानक विचलनको आधारमा हेर्दा मानक विचलन ८.९४ रहनाले सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा एकरूपताको मात्रा बढाएको छ । यसरी मानक विचलनका आधारमा एकरूपता मात्रा अलि कम पाइए पनि मध्यमानका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर हुनुले भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका सरकारी विद्यालयका कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर छ ।

४.४ निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

निजी लगानीमा सञ्चालित विद्यालय नै निजी विद्यालय हुन् । नमुना छनोटमा परेका सन राइज इ. स्कुल, बाल कुमारी इ. स्कुल र भृकुटी आ.मा.वि गरी तिन निजी विद्यालयका सबै तिसजना विद्यार्थीहरू नै यस उपशीर्ष भित्रको अध्ययन सीमा परेका छन् जुन निम्न अनुसार प्रस्तुत छः

४.४.१ निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

कुल सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	२	६.६६	८	२६.६६	९	३०	४	१३.३३	७	२३.३३

प्रस्तुत तालिका अनुसार पाँच श्रेणी निर्धारण गरी निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क क्षमता पहिचान गर्न नमुना प्रतिनिधि जनसङ्ख्याका रूपमा ३० जना विद्यार्थीहरूलाई चयन गरिएको छ । माथिको तालिकामा ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्याको प्रतिशत ६.६६ छ । त्यसैगरी ४५ देखि ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २६.६६ प्रतिशत रहेको छ । ५५ प्रतिशतभन्दा माथि र ६५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको प्रतिशत १३.३३ रहेको पाइन्छ । ६५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ७ अथवा २३.३३ प्रतिशत रहनुले निबन्ध लेखन क्षमतामा भरतपुर नगरपालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार ५५ प्रतिशतलाई आधारमानी हेर्दा निबन्ध लेखन क्षमता उक्त प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३६.६६ प्रतिशत छ । यो नतिजा राम्रै हो ।

४.४.२ मध्यमान र मानक विचलनाक आधारमा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुलसङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	५१.५	१२.०२	१७	५६.६७	१३	४३.३३

प्रस्तुत तालिका अनुसार प्रतिनिधि जनसङ्ख्या ३० जनामध्ये ५६.६७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता मध्यमानभन्दा माथि छ । मध्यमानभन्दा तल ४३.३३ प्रतिशत छ । सो तालिकामा मध्यमान ५१.५ छ । मध्यमानभन्दा माथिका विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक श्रेणीमा वर्गीकृत गर्दा मध्यमानभन्दा माथि बढी सङ्ख्या देखिएकाले निजी विद्यालयको नतिजा सन्तोषजनक छ ।

५५ प्रतिशतलाई आधार मानेर हेर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका ३७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको नतिजाले निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो रहेको देखाउँछ । मध्यमानका आधारमा पनि नतिजा सन्तोषजनक नै छ । विद्यार्थीहरूको क्षमतामा एकरूपता भने छैन । मानक विचलन १२.०२ देखाएबाट पनि निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमतामा एकरूपता छैन भन्ने देखाउँछ ।

४.५ नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता स्थिति

भाषाका आधारमा नेपाली मातृभाषी र अन्यभाषी गरी विभाजन गरिएको छ । यहाँ नमुना छनोटमा लिइएका मध्ये ब्रामण, क्षेत्री, वि.क. र सुनारलाई नेपाली मातृभाषीका रूपमा लिइएको छ र अन्तर्वार्ता अनि प्रचलित मान्यताका आधारमा यसको निर्धारण गरिएको छ, नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति निम्न लिखित छ

४.५.१ नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति :

कुल सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३२	०	००	७	२१.८७	१५	४६.८७	४	१२.५	६	१८.७५

तालिकामा जम्मा नमुना प्रतिनिधि विद्यार्थी सङ्ख्या ६० मध्येबाट ३२ जना नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू छन् । उक्त तालिका अनुसार ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थी नै छैनन् । ३५ प्रतिशतभन्दा माथि र ४५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या २१.८७ प्रतिशत रहेको छ । ४५ प्रतिशतभन्दा माथि र ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ४६.८७ प्रतिशत छ । उच्चतम श्रेणी निर्धारण गरिएको ६५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १८.७५ प्रतिशत छ । यसबाट विद्यार्थीहरूको क्षमता सामान्य नै रहेको मान्नु पर्छ । ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक श्रेणीमा वर्गीकृत गरी हेर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीको सङ्ख्या ३१.२५ प्रतिशत र ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ६८.७५ प्रतिशत रहनुले भरतपुर नगरपालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

४.५.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुलसङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३२	५१.५६	८.९५	१७	५३.१३	१५	४६.८७

तालिका अनुसार जम्मा प्रतिनिधि नेपाली मातृभाषी नमुना जनसङ्ख्या ३२ छ । मध्यमानको आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीको सङ्ख्या ५३.१३ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका ४६.८७ प्रतिशत विद्यार्थीहरू छन् । मध्यमान ५१.५६ रहेको छ । मध्यमानलाई आधार बनाएर मध्यमानभन्दा माथिका विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक र मध्यमानभन्दा तलका विद्यार्थीहरूलाई निराशजनक श्रेणीमा वर्गीकृत गरी माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा बढी सङ्ख्या सन्तोषजनकतिर परेको छ । तालिका अनुसार मानक विचलन ८.९५ देखिनुले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा अन्यको तुलनामा एकरूपता रहेको छ ।

नेपाली भाषा बोलचालको भाषा भएर पनि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो रहेको हो । विद्यार्थीहरूमा लेखन कला सम्बन्धी धारणात्मक विकास भएको पाइए तापनि उनीहरूमा प्रक्रियागत लेखाइ सीप र विश्लेषणात्मक ज्ञानको भने कमी रहेको छ ।

४.६ अन्य भाषी नेपाली विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

विद्यार्थी जन्मिएको र हुर्किएको परिवारले प्रयोग गर्ने भाषा नेपाली बाहेक अन्य भएको अवस्थाका त्यस्ता विद्यार्थीलाई अन्य भाषी अन्तर्गत राखिएको छ । नमुना छनोटमा परेका मध्ये श्रेष्ठ, प्रधान, लामा, चौधरी, मगर, महतो, राय, शाह, बोटे, तमाङ, सोनी, राई, अग्रवाल, बानू र गुरुङ थर भएका विद्यार्थीहरूलाई यहाँ अन्य भाषीका रूपमा लिएर अध्ययन गरिएको छ ।

४.६.१ अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

कुल सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
२८	३	१०.७१	१०	३५.७१	१०	३५.७१	३	१०.७१	२	८.३३

तालिका अनुसार पाँच श्रेणी निर्धारण गरी निबन्ध लेखनको प्रतिशताङ्क क्षमता पहिचान गर्न अन्य भाषी २८ जना विद्यार्थीहरू चयनमा परेका छन् । यहाँ ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ३ अथवा १०.७१ प्रतिशत छ । ३५ प्रतिशतभन्दा माथि ४५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३५.७१ प्रतिशत अङ्कित छ । ४५ प्रतिशतभन्दा माथि ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएको सङ्ख्या पनि ३५.७१ प्रतिशत नै छ । ५५ प्रतिशतभन्दा माथि ६५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३ जना अथवा १०.७१ प्रतिशत रहेका छन् । यसैगरी प्रस्तुत अध्ययनमा उच्चतम श्रेणी मापन गरिएको ६५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या दुई अर्थात् ८.३३ प्रतिशत रहनाले विद्यार्थीको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर देखिन्छ ।

५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई निराशाजक श्रेणीमा वर्गीकृत गरी तालिकाको अध्ययन गर्दा नतिजा निराशाजनक छ । ५५ प्रतिशतभन्दा माथि र तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २५/७५ प्रतिशत रहनुले स्थिति कमजोर रहेको पुष्टि हुन्छ।

४.६.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
२८	४५.९२	११.९७	१२	४२.८६	१६	५७.१४

तालिकाले मध्यमान ४५.९२ र मानक विचलन ११.९७ देखाएको छ । जम्मा प्रतिनिधि नमुना २८ मध्ये ४२.८६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५७.१४ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । मध्यमानलाई केन्द्रविन्दु मानेर

हेर्दा मध्यमानभन्दा माथिको नतिजालाई सन्तोषजनक र मध्यमानभन्दा तलको नतिजालाई निराशाजनक रूपमा लिनु पर्छ । यसका आधारमा तालिकाको समग्र नतिजाले कमजोर स्थितिको सङ्केत गरेको छ । तालिका अनुसार मानक विचलन ११.९७ हुनाले विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा एकरूपता छैन भन्ने पुष्टि हुन्छ ।

अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको निबन्ध लेखन कलामा कमजोर हुन्छन् भन्ने कुरालाई नै यस तथ्यले पुष्टि गरेको छ ।

४.७ छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

नमुना छनोटमा परेका भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत जम्मा ६० जना विद्यार्थीमध्ये छात्र र छात्राको अनुपात ३०:३० रहेको छ । तिस जना छात्रहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अवस्था यस प्रकार छ:

४.७.१ छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

कुलविद्यार्थी सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	३	१०	११	३६.६६	१३	४३.३३	००	००	३	१०

उपर्युक्त तालिका अनुसार छात्र विद्यार्थीहरू मध्येबाट ३० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना चयन गरी पाँच श्रेणीमा निर्धारण गरिएको छ । यहाँ ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १० प्रतिशत रहेको छ । ३५ प्रतिशतभन्दा माथि र ४५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३६.६६ प्रतिशत र ४५ प्रतिशतभन्दा ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या सबैभन्दा धेरै ४३.३३ प्रतिशत रहेको छ । ५५ प्रतिशतभन्दा माथि ६५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या शून्य रहेको छ । उच्चतम श्रेणी मापन गरिएको ६५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरू १० प्रतिशत मात्र रहेका छन् ।

यस तथ्याङ्क अनुसार ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक श्रेणीमा वर्गीकृत गरी अध्ययन गर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता १० प्रतिशत रहनुले नतिजा सन्तोषजनक देखिँदैन ।

निबन्ध लेखन सम्बन्धी पूर्ण र परिपक्व ज्ञान नभएकाले सन्तोषजनक नभएको हो भन्न सकिन्छ ।

४.७.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुलसङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	४६.८३	१०.३९	१३	४३.३३	१७	५६.६७

यस तालिकामा मानक विचलन १०.३९ र मध्यमान ४६.८३ रहेको छ। मानक विचलनका आधारमा हेर्दा प्रस्तुत तालिकामा मानक विचलन १०.३९ रहनुले छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता एकरूपता छैन । मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा तल ४३.३३ प्रतिशत र माथि ५६.६७ प्रतिशत सङ्ख्या रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक नरहनु र मानक विचलनका आधारमा पनि क्षमतागत एकरूपता नहुनाले भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक छैन ।

४.८ छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

नमुना छनोटमा परेका ६० जना विद्यार्थीमध्ये छात्राको सङ्ख्या ३० रहेको छ, जसको निबन्ध लेखन क्षमताको विश्लेषण यस प्रकार छ:

४.८.१ छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

कुल सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	१	३.३३	६	२०	१२	४०	६	२०	५	१६.६६

तालिकामा पाँच श्रेणी निर्माण गरी छात्राहरूको निबन्ध लेखनको प्रतिशताङ्क क्षमता पहिचान गरिएको छ । यसका लागि ३० जना विद्यार्थीहरू चयनमा परेका छन् । यहाँ ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या एक जना अथवा ३.३३ प्रतिशत छ । ३५ प्रतिशतभन्दा माथि र ४५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता

भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २० प्रतिशत रहेको छ । ४५ प्रतिशतभन्दा माथि र ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४० प्रतिशत रहेको छ भने ५५ प्रतिशतभन्दा माथि ६५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २० प्रतिशत रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा उच्चतम श्रेणी मापन गरिएको ६५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १६.६६ प्रतिशत छ ।

५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक श्रेणीमा वर्गीकृत गरी अध्ययन गर्दा सन्तोषप्रद नतिजा पाउन सकिँदैन । ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका छात्राहरूको सङ्ख्या ३६.६६ हुनु छात्राहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो छैन भन्ने प्रमाण हो । प्रस्तुत अध्ययनले सरकारी र निजी विद्यालयका छात्राहरूको लेखन क्षमताको अध्ययन अलग-अलग रूपमा गरेको छैन । समग्र रूपमा अध्ययन गरेर तालिकीकरण गरेको छ ।

४.८.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
३०	५०.५३	१०.५५	१८	६०	१२	४०

तालिकामा मध्यमान ५०.५३ छ । प्रतिनिधि नमुनाको सङ्ख्या ३० छ । मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६० प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४० प्रतिशत छ । मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या अन्तर १० प्रतिशत बढी देखिनाले कक्षा नौमा अध्ययनरत छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो छ । मानक विचलनका आधारमा हेर्दा मानक विचलन १०.५५ रहनाले भरतपुर नगरपालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा एकरूपता पाइँदैन । यसरी मध्यमानका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो तर मानक विचलनका आधारमा क्षमतागत एकरूपता नभएकाले नतिजा राम्रो बन्न सकेको छैन ।

४.९ दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

दलित शब्दको श्रमको मूल्य नपाउने वर्ग भन्ने अशय बताए पनि नेपाली समाजमा जात वा थरकै आधारमा यसको निर्धारण गर्ने प्रचलन छ । यसैका आधारमा यस अनुसन्धानमा पनि छनोटमा परेका मध्ये सुनार, वि.क., बानू र सोनीलाई दलित वर्गमा राखी अध्ययन गरिएको छ । यहाँ ११ जना दलित विद्यार्थीहरू नमुना छनोटमा परेका छन् जसको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति यस्तो छ:

४.९.१ दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

कुल विद्यार्थी सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
११	००	००	५	४५.४५	५	४५.४५	१	९.०९	००	००

प्रतिशताङ्कको तुलनात्मक अध्ययन गर्न तालिकामा पाँच श्रेणी निर्मित छन् । दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखनको प्रतिशताङ्क निर्धारण गर्न नमुना प्रतिनिधि जनसङ्ख्या अन्तर्गत ११ जना दलित विद्यार्थीहरू चयनमा परेका छन् । ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका दलित विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या शून्य रहेको छ । ३५ प्रतिशतभन्दा माथि ४५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४५.४५ प्रतिशत छ । ५४ प्रतिशतभन्दा माथि र ५५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता भएका दलित विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या पनि ४५.४५ प्रतिशत नै छ । यसैक्रममा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि र ६५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका दलित विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ९.०९ प्रतिशत छ भने ६५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या शून्य प्रतिशत रहेको हुँदा निबन्ध लेखनमा दलित विद्यार्थीहरूको क्षमता कमजोर देखा परेको छ ।

५५ प्रतिशतलाई आधार मानी हेर्दा सो प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ९.०९ प्रतिशत अथवा १ जना मात्र रहनुले दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता अतिकमजोर रहेको मान्नु पर्छ ।

४.९.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति :

कुल विद्यार्थी सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
११	४५.६३	५.९२	५	४५.४५	६	५४.५५

तालिकामा मध्यमान ४५.६३ छ । प्रतिनिधि विद्यार्थीको नमुनाका सङ्ख्या ११ रहेकामा मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४५.४५ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५४.५५ प्रतिशत रहेको छ । मध्यमानभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि रहेका विद्यार्थीहरूभन्दा ९.१ प्रतिशतले बढी देखिनाले सामान्यतया दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर रहेको प्रष्ट छ । मानक विचलनका आधारमा हेर्दा मानक विचलन ५.९२ रहनुले दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा तुलनात्मक रूपले बढी एकरूपता छ । यसरी मानक विचलनका आधारमा क्षमतागत एकरूपता पाइए पनि मध्यमान न्यून हुनाले दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर भएको पाइन्छ ।

४.१० गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

दलित बहेकका छनोटमा परेका सबै विद्यार्थीहरू गैरदलित हुन् । नमुना छनोटमा परेका ब्रमण, क्षेत्री लगायत ४.९ उपशीर्षकमा परेका विद्यार्थी बाहेकका सबै विद्यार्थीहरू यस अन्तर्गत परेका छन् जसको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति यस प्रकार छ:

४.१०.१ गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति

कुलविद्यार्थी सङ्ख्या	३५ प्रतिशत भन्दा कम		३५-४५ प्रतिशत		४५-५५ प्रतिशत		५५-६५ प्रतिशत		६५ भन्दा बढी प्रतिशत	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
४९	४	८.१६	१२	२४.५	२०	४०.८१	५	१०.२	८	१६.२४

यस तालिका अनुसार गैरदलित ४९ जना विद्यार्थीहरूमध्ये ८.१६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू ३५ प्रतिशतभन्दा कम निबन्ध लेखन क्षमता हुने समूहमा परेका छन् । ३५ प्रतिशतभन्दा माथि ४५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २४.५ प्रतिशत छ । ४५ प्रतिशतभन्दा माथि ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४०.८१ प्रतिशत रहेको छ भने ५५ प्रतिशतभन्दा माथि ६५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरू १०.२ प्रतिशत छन् । उच्चतम श्रेणी निर्धारण गरिएको ६५ प्रतिशतभन्दा माथि १६.२४ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्कको प्रतिशतका आधारमा दलित विद्यार्थीका तुलनामा गैरदलित विद्यार्थीको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो भए तापनि उच्च प्राप्ताङ्क भने कम नै छ ।

उपर्युक्त तालिका अनुसार ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूलाई सन्तोषजनक श्रेणीमा वर्गीकृत गरी प्रस्तुत तालिकाको अध्ययन गर्दा सन्तोषजनक श्रेणी अन्तर्गत २४.४८ प्रतिशत विद्यार्थी पर्नाले समग्रमा गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्धलेखन क्षमता सन्तोषजनक नै रहेको पाइन्छ ।

४.१०.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति

कुल विद्यार्थी सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
४९	५१.८४	१५.०२	२४	४८.९८	२५	५१.०२

उपर्युक्त तालिकामा प्रतिनिधि नमुनाको सङ्ख्या ४९ रहेको छ जस अनुसार मध्यमान ५१.८४ छ भने मानक विचलन १५.०२ रहेको छ । मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ४८.९८ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ५१.०२ प्रतिशत भएकाले गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता मध्यमानका आधारमा सन्तोषजनक छ । त्यस्तै मध्यमान ५१.८४ रहनुले गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो छ । मध्यमान पनि ५० भन्दा माथि रहेको छ । यस अर्थमा गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो नै मान्नु पर्छ । मानक विचलनका आधारमा हेर्दा मानक विचलन १५.०२ रहनुले गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा एकरूपता छैन ।

यसरी मानक विचलनका आधारमा क्षमतागत एकरूपता नभए पनि मध्यमानका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो भएकाले गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक नै छ ।

४.११ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको समूहगत स्थिति

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह		समूहगत सङ्ख्या	समग्र मध्यमानभन्दा माथि		समग्र मध्यमानभन्दा तल	
						सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
६०	४८.७३	१०.४७	विद्यालयको प्रकृति	सरकारी	३०	१४	४६.६७	१६	५३.३३
				निजी	३०	१७	५६.६७	१३	४३.३३
			भाषिक पृष्ठभूमि	नेपाली मातृभाषी	३२	१७	५३.१३	१५	४६.८७
				अन्य भाषी	२८	१२	४२.८६	१६	५७.१४
			विद्यार्थीको लैङ्गिकता	छात्र	३०	१३	४३.३४	१७	५६.६६
				छात्रा	३०	१८	६०	१२	४०
			दलित र गैरदलित	दलित	११	५	४५.४६	६	५४.५४
				गैरदलित	४९	२४	४८.९८	२५	५१.०२

उपर्युक्त तालिका अनुसार नमुना प्रतिनिधि जनसङ्ख्या ६० जना छन् जस अनुसार समग्र मध्यमान ४८.७३ लाई आधार बनाई विभिन्न समूहका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति प्रस्तुत गरिएको छ । तालिकामा समग्र मानक विचलन १०.४७ उल्लेख छ ।

यस अध्ययनमा विद्यालयको प्रकृतिका दृष्टिले सरकारी र निजीतर्फका क्रमशः ३०/३० जना विद्यार्थीहरू नमुना छनौटमा परेका छन् । समग्र मध्यमानलाई आधार मान्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ४६.६७ प्रतिशत छ । समग्र मध्यमानभन्दा तल ५३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू भएकाले सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता समग्रमा कमजोर छ । ६.६६ प्रतिशत बढी विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनाले सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर रहेको मान्न सकिन्छ । निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई समग्र मध्यमानका आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५६.६७ प्रतिशत छ ।

मध्यमानभन्दा तल निबन्धलेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ४३.३३ प्रतिशत मात्र छन् । यसले निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो रहेको पुष्टि गर्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा हेर्दा ३२ जना नेपाली मातृभाषी र २८ जना अन्य भाषी विद्यार्थी सङ्ख्या नमुना छनोटमा परेका छन् । समग्र मध्यमान ४८.७३ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या मध्यमानभन्दा माथि १७ जना र मध्यमानभन्दा तल १५ जना रहनुले विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो छ । मध्यमानभन्दा माथि ५३.१३ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ४६.८७ प्रतिशत रहनाले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता समग्रमा सम्मानजनक छ । अन्य भाषी समग्र मध्यमान ४८.७३ लाई आधारमानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि १२ जना र मध्यमानभन्दा तलको सङ्ख्या १६ जना देखिनुले अन्य भाषाभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर रहेको प्रमाणित हुन्छ ।

लैङ्गिक आधारमा हेर्दा छात्रा र छात्र दुवै तर्फ ३०/३० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र मध्यमानलाई आधार बनाई हेर्दा छात्रतर्फ मध्यमानभन्दा माथि १३ अथवा ४३.३४ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल १७ जना अथवा ५६.६६ प्रतिशत छात्रहरू छन् । यसले कक्षा नौमा अध्ययनरत छात्रहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर नै छ भन्ने देखाउँछ । छात्रातर्फ हेर्दा जम्मा १८ जना अथवा ६० प्रतिशत छात्राहरू समग्र मध्यमानभन्दा माथि र १२ जना अथवा ४० प्रतिशत छात्राहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले छात्राहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो र उच्च रहेको पाइन्छ ।

दलित र गैरदलित विद्यार्थीका आधारमा हेर्दा दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको जम्मा सङ्ख्या क्रमशः ११/४९ रहेको छ । समग्र मध्यमान ४८.७३ का आधारमा दलित विद्यार्थीहरूतर्फ ५ जना अथवा ४५.४६ प्रतिशत विद्यार्थीसङ्ख्या मध्यमानभन्दा माथि रहेको र ६ जना अथवा ५४.५४ प्रतिशत विद्यार्थी मध्यमानभन्दा तल देखिनुले दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर नै रहेको पाइन्छ ।

गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता हेर्दा समग्र मध्यमानभन्दा माथि ४८.९८ प्रतिशत विद्यार्थीसङ्ख्या रहेको छ भने समग्र मध्यमानभन्दा तल ५१.०२ प्रतिशत विद्यार्थीसङ्ख्या हुनाले दलितइतरका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता अपेक्षाकृत रूपमा राम्रो छ ।

४.१२ सारांश

प्रस्तुत अध्ययनमा भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता सम्बन्धी विश्लेषण गर्दा ६० जना प्रतिनिधि जनसङ्ख्या छनोटमा परेका छन् जसमा ३० जना सरकारी विद्यालयतर्फका र ३० जना निजी विद्यालयतर्फका छन् । छात्र-छात्रा ३०/३० जनाको सङ्ख्यामा छनोट गरी प्रतिशत मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विश्लेषण गर्दा चलहरु पाँच श्रेणीमा विभाजित छन् । जहाँ प्रतिशताङ्क श्रेणी अन्तर्गत बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू ३५ प्रतिशतभन्दा माथि र ४५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका छन् । यसरी ४० प्रतिशतको हाराहारीमा धेरैजसो विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्क रहनुले कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू निबन्ध लेखन क्षमतामा कमजोर छन् । साधारणतया विद्यार्थीहरूमा निबन्ध सम्बन्धी धारणात्मक ज्ञान भए पनि निबन्धको वस्तुपक्ष, शब्द चयन तथा प्रयोग, व्याकरण र विषयवस्तुको पूर्वापर सिलसिला, आदि, मध्य, अन्त्यको शृङ्खला र सङ्गठन पक्षमा विद्यार्थीहरू अनभिज्ञ देखिएका छन् तसर्थ निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक नभएको तथ्य यसले अध्ययनले देखाएको छ ।

अध्ययनमा विषय वस्तुको संयोजन, प्रस्तुतीकरण र भाषिक शुद्धताजस्ता आधारहरू लिई विद्यार्थीद्वारा लिखित निबन्धलाई अङ्कन गरिएको छ । यिनै आधारहरूमा रही सरकारी र निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता अध्ययन गर्दा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूभन्दा सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूमा निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर रहेको नतिजा प्राप्त भएको छ । निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूमा वस्तुपक्षको होसियारी सरकारी विद्यालयका विद्यार्थी समूहभन्दा उच्च रहेको छ । प्रस्तुतीकरण सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूमा राम्रो रहे पनि निजी विद्यालयका विद्यार्थी समूह जति उच्च रहेको छैन । भाषिक शुद्धता पनि सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको समूहको तुलनामा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको राम्रो छ । अध्ययनकै क्रममा अन्यभाषी विद्यार्थीहरूभन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको विषयवस्तुको ज्ञान र प्रस्तुति राम्रो छ । भाषिक शुद्धताका दृष्टिले पनि अन्य भाषी विद्यार्थीभन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीको सङ्ख्या उच्च छ । छात्र समूहका विद्यार्थीहरूभन्दा छात्रा समूहका विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञान, प्रस्तुतीकरण, भाषिक शुद्धताको स्थिति राम्रो छ । पुरुष प्रधान समाज भनिए पनि निबन्ध लेखन क्षमतामा छात्राहरू सजग र प्रतिभावान् छन् भन्ने कुरा यस अध्ययनले प्रष्ट पारेको छ । दलित विद्यार्थीहरूको

दाँजोमा गैरदलित विद्यार्थीहरूको प्रस्तुति, शैली र भाषिक शुद्धता तिनवटै पक्ष उच्च रहेको छ । शिक्षाप्रतिको चेतनाको कमी, गरिबीको प्रभाव, रूढिवादी अन्धविश्वास, आदि कारणहरूले गर्दा दलित विद्यार्थीहरू निबन्ध लेखन क्षमतामा कमजोर भएका छन् ।

मूलतः यस क्षेत्रका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर नै छ । निबन्ध लेखन प्रक्रियाको प्रस्तुतिगत ढाँचासँग विद्यार्थीहरू परिचित रहे पनि भाषिक शुद्धता, विषयवस्तुको संयोजन, सङ्गठन पक्षमा कमजोर छन् । सरकारी विद्यालयमा योजनाबद्ध शिक्षण सिकाइ नहुनु अनि निजी विद्यालयमा नेपाली विषयलाई हेयका दृष्टिले हेर्नुले समग्रमा माध्यमिक तहका छात्र-छात्राहरूको निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक हुन नसकेको हो त्यसैले लेखाइ सीपमा दक्षता बनाउन निबन्ध विधालाई व्यवस्थित रूपमा शिक्षण गर्दै लैजानु आवश्यक छ ।

परिच्छेद पाँच

तुलनात्मक विश्लेषण

५.१. विभिन्न समूहहरूमा निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक स्थिति

भरतपुर नगरपालिका कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता जाँच्ने उद्देश्यबाट यो शोधपत्र तयार पारिएको छ । अघिल्लो परिच्छेद चारको व्याख्या विश्लेषणलाई आधार मानेर यस परिच्छेदमा शोध निर्देशकको सल्लाह र सुझावमा विभिन्न चरहरूका बीच तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने जमर्को गरिएको छ। विश्लेषित विभिन्न समूह, वर्गबाट लिएको तथ्यका आधारमा ती समूहहरूबीच निबन्ध लेखन क्षमतामा के-कति फरक छ भन्नेतर्फ तुलनात्मक अध्ययन यस परिच्छेदमा भएको छ । मध्यमान, मानक विचलन र टि.परीक्षणका बीच तुलनात्मक विश्लेषण गर्न फरक-फरक चरहरू प्रयोग गरी जाँच्ने कार्य निम्न लिखित ढङ्गमा भएको छ:

५.१.१ सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	टि. मान
सरकारी	३०	४५.९६	४८.७३	८.९४	१०.४७	०.९८
निजी	३०	५१.५		१२		

यस तालिकामा सरकारी र निजी दुवै विद्यालयतर्फ ३०/३० जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधि नमुनाका रूपमा आएका छन् । यिनीहरूको समग्र मध्यमान ४८.७३ छ । समूहगत रूपमा मध्यमानलाई हेर्दा सरकारी विद्यालयतर्फ ४५.९६ र निजी विद्यालयतर्फ ५१.५ रहेको छ । समग्र मानक विचलन १०.४७ रहेको छ । समूहगत रूपमा मानक विचलन सरकारी र निजी विद्यालयको क्रमशः ८.९४ र १२ अङ्कित छ । दुवै समूहबीच तुलना गर्दा टि. मान ०.९८ आएको छ । उपर्युक्त तथ्याङ्क अनुसार ०.५ प्रतिशत सार्थकताको तह मान्दा दुई मध्यमानबीच अन्तर भएको कुरा टि. परीक्षणको मान ०.५ भन्दा बढी आएकाले प्रष्ट पारेको छ । यसर्थ सरकारी र निजी विद्यालयमा अध्ययनरत

विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा सार्थक अन्तर छ भन्ने प्राक्कल्पना सत्य सावित भएको छ ।

यहाँ समग्र मध्यमानका आधारमा समूहगत मध्यमानलाई हेर्दा सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी समूहको मध्यमान २.७७ ले समग्र मध्यमानभन्दा कम छ भने निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी समूहको मध्यमान भन्दा ५.५४ ले कम भएको छ । त्यसैगरी निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको समूहगत मध्यमान समग्र मध्यमानभन्दा २.७७ ले बढी छ । यसबाट सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूभन्दा निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको तथ्य यहाँ प्रस्तुत छ ।

समग्र मानक विचलनलाई आधार मान्दा समग्र मानक विचलन १०.४७ रहेको छ । समग्र मानक विचलनभन्दा सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलन १.५१ ले कम भएको छ भने निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलन समग्र मानक विचलनभन्दा १.५३ ले बढी विचलित भएको छ । यसबाट सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलन समग्र मानक विचलनभन्दा कम विचलित भएको छ भने निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको मानक विचलन समग्र मध्यमानभन्दा बढी विचलित भएको वा प्राताङ्कमा सार्थक अन्तर रहेको पुष्टि हुन्छ जसलाई अभि सूक्ष्मगत रूपमा केलाउँदा ०.५ प्रतिशत सार्थकताको तहमा टि. को मान हेर्दा यी दुई समूहको निबन्ध लेखन क्षमतामा सार्थक अन्तर रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । गणना गरिएको टि. को मान ०.५ भन्दा बढी भएको तथ्यले यस कुराको पुष्टि गरेको छ । यसरी सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा सार्थक अन्तर छ भन्ने प्राक्कल्पना सावित हुन आएको छ ।

सरकारी विद्यालयका तुलनामा निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता बढी हुनुको कारण निजी विद्यालयमा अध्ययन अध्यापनमा बढी मेहनत र योजनाबद्ध शिक्षण सिकाइको अवलम्बन गर्नु नै हो भने यसको तुलनामा सरकारी विद्यालयमा योजनाबद्ध शिक्षण सिकाइ नहुनु, शिक्षकहरूको बेवास्ता र विद्यालयको अनुशासन परिपाटी नै फितलो हुनुले विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो हुन नसकेको हो ।

५.१.२ भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी तथा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	टि.मान
नेपाली मातृभाषी	३२	५१.५६	४८.७३	८.९५	१०.४७	१.०२
अन्य भाषी	२८	४५.९२		११.९७		

उपर्युक्त तालिकामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी ३२ जना र नेपाली विमातृभाषी २८ जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधि नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा समावेश भएका छन् । समूहको समग्र मध्यमान ४८.७३ छ । समूहगत रूपमा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान ५१.५६ र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान ४५.९२ रहेको छ । नेपाली मातृभाषी तथा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन क्रमशः ८.९५ र ११.९७ रहेको छ । जहाँ समग्र मानक विचलन १०.४७ देखिन्छ । साथै तालिकामा टि. मान १.०२ छ ।

समग्र मध्यमानलाई आधार मान्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको समूहगत मध्यमान समग्र मध्यमानभन्दा ५.६४ ले बढी हुनुले समग्र मध्यमान र नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको समूहगत मध्यमानमा स्पष्ट अन्तर छ । नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको समूहगत मध्यमानभन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको समूहगत मध्यमान ५.६४ बढी हुनाले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूभन्दा निबन्ध लेखन क्षमतामा माथि रहेको छ । अर्थात् नेपाली विमातृभाषीभन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको छ ।

यसैगरी समग्र मानक विचलनलाई आधार मान्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ८.९५ रहनुले समग्र मानक विचलन (१०.४७) भन्दा कम विचलित भएको छ । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन (११.९७) समग्र मानक विचलन (१०.४७) भन्दा १.५ ले बढी विचलित भएको छ । नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूभन्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ३.०२ ले बढी छ । यसबाट नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूभन्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन बढी विचलित भएको छ ।

यसरी मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा यी दुवै समूहबीचमा अन्तर हुनुले नेपाली विमातृभाषीभन्दा नेपाली मातृभाषीको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च छ । यी दुई समूहबीच अन्तर छ वा छैन भन्नेतर्फ वस्तुगत रूपमा केलाउन टि. को मान ०.५ प्रतिशत सार्थकताको तहमा हेर्दा टि. तालिकामा अङ्कित टि.को मान १.०२ भएको तथ्यले दुवै समूहबीच अन्तर रहेको कुरा स्पष्ट हुन्छ । मूलतः नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताभन्दा बढी छ भन्ने तथ्यङ्कमा प्रष्ट भएको छ ।

५.१.३ छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्रमानक विचलन	टि.मान
छात्र	३०	४६.८३	४८.७३	१०.५५	१०.४७	०.७०
छात्रा	३०	५०.५३		१०.३९		

प्रस्तुत तालिकामा लैङ्गिक दृष्टिले विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक पहिचान गर्न ३०/३० जना छात्र/छात्रहरूलाई प्रतिनिधि नमुनाका रूपमा लिइएको छ । छात्र/छात्रको समूहगत मध्यमान क्रमशः ४६.८३ र ५०.५३ छ । तालिकामा समग्र मध्यमान ४८.७३ अङ्कित छ । समूहगत रूपमा मानक विचलनको स्थिति हेर्दा छात्र समूहतर्फ १०.५५ र छात्रा समूहतर्फ १०.३९ गणना गरिएको छ । समग्रमा मानक विचलन १०.४७ रहेको छ । तालिकामा टि. को मान ०.७० छ ।

तालिका अनुसार समग्र मध्यमानका आधारमा समूहगत मध्यमानलाई हेर्दा समग्र मध्यमानभन्दा छात्र समूहको मध्यमान १.९ ले कमी छ । समग्र मध्यमानभन्दा छात्रा समूहको माध्यमान १.८ ले बढी रहेको छ । समूहगत मध्यमानको तुलना गर्दा छात्र समूहभन्दा छात्रा समूहको मध्यमान ३.७ ले बढी रहेको छ । छात्रा समूहको छात्राको समूहगत मध्यमानभन्दा पनि बढी र समग्र मध्यमानभन्दा पनि बढी भएवाट छात्र समूहको तुलनामा छात्रा समूहको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको छ ।

समग्र मानक विचलन १०.४७ को तुलनामा छात्र समूहको मानक विचलन ०.०८ ले बढी हुनुले छात्र समूहको मानक विचलन समग्र मानक विचलन नजिक छ । छात्रा समूहको मानक विचलन समग्र मानक विचलन भन्दा ०.०८ ले कम रहेको छ ।

समूहगत रूपमा छात्रा समूहभन्दा छात्र समूहको मानक विचलन ०.१६ ले बढी रहेको छ । यसको अर्थ छात्रहरूको मानक विचलन ०.१६ ले बढी रहेको छ भन्नु हो । अतः छात्रा समूहभन्दा छात्र समूहका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता बढी विचलित भएको छ ।

तालिकामा हेर्दा मध्यमानका आधारमा छात्र समूहभन्दा छात्रा समूहको क्षमता बढी छ । मानक विचलनका आधारमा छात्रा समूहभन्दा छात्र समूह बढी विचलित छ। यस अर्थमा यी दुई समूहहरू बीचको क्षमतागत अन्तर स्पष्ट छ । यसरी दुई समूहहरूको अन्तरलाई अझ वस्तुगत रूपमा पहिचान गर्न टि. को मान हेर्दा यी दुई समूहको निबन्ध लेखन क्षमतामा थोरै अन्तर रहेको विश्लेषित तथ्याङ्कले देखाउँछ । गणना गरिएको टि. को मान तालिकामा ०.७ रहेको छ । यसले दुवैको मध्यमान अन्तर कम त छ तर ०.५ प्रतिशत सार्थकताको तहमा हेर्दा अन्तर छैन भन्नुभन्दा छ भन्ने प्राक्कल्पनालाई नै यसले सहयोग पुऱ्याएको छ तर पनि अन्य समूहको तुलनामा यो अन्तर कम हो ।

५.१.४ दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समग्र मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	टि. मान
दलित	११	४५.६३	४८.७३	५.९२	१०.४७	१.११
गैरदलित	४९	५१.८४		१५.०२		

यस तालिकामा दलित विद्यार्थीतर्फ ११ जना र गैरदलित विद्यालयतर्फका ४९ जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधि नमुनाका रूपमा आएका छन् । समग्र मध्यमान ४८.७३ छ । समूहगत रूपमा मध्यमान हेर्दा दलित विद्यार्थीतर्फ ४५.९८ र गैरदलिततर्फ ५१.८४ रहेको छ । समग्र मानक विचलन १०.४७ रहेको छ । समूहगत रूपमा मानक विचलन दलित र गैरदलित विद्यालयको क्रमशः ५.९२ र १५.०२ अङ्कित छ । दुवै समूहबीच तुलना टि. मान १.११ रहेको छ ।

यहाँ समग्र मध्यमानका आधारमा समूहगत मध्यमानतर्फ हेर्दा दलित विद्यार्थीहरूको मध्यमान समग्र मध्यमानभन्दा ३.१ ले कम र गैरदलित विद्यार्थीहरूको मध्यमान समग्र मध्यमानभन्दा ३.११ ले बढी छ । दलित विद्यार्थीहरूका तुलनामा गैरदलित

विद्यार्थी समूहको मध्यमान ६.२१ ले बढी छ । यसबाट दलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताभन्दा गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको पुष्टि हुन्छ ।

यसरी समग्र मानक विचलनलाई आधार मान्दा दलित र गैरदलित दुवै समूहका विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलन क्रमशः ५.९२ र १५.०२ रहेको देखिन्छ । दलित विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलन समग्र मानक विचलनभन्दा ४.५५ ले कम र गैरदलित विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलन समग्र मानक विचलनभन्दा ४.५५ ले नै बढी विचलित रहेको छ । दलित विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलन गैरदलित विद्यार्थीहरूको समूहगत मानक विचलनभन्दा ९.१ ले कम विचलित छ । यसरी गैरदलित विद्यार्थीहरूको समूहगत मध्यमान बढी रहनुले गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको छ भने मानक विचलन दलितमा कम र गैरदलितमा बढी रहेको छ। यसले निबन्ध लेखनमा क्षमतागत एकरूपता दलितमा बढी भएको पुष्टि गरेको छ । पाँच प्रतिशत सार्थकताको तहमा टि.मान हेर्दा यी दुई समूहको निबन्ध लेखन क्षमतामा सार्थक अन्तर रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । टि. मान १.११ हुनाले यी दुई मध्यमानबीच अन्तर रहेको कुरा तथ्यले पुष्टि गरेको छ । यसरी दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने कुरा प्राक्कल्पना मिथ्या साबित भएको छ ।

५.२ सारांश

यस अध्ययनअन्तर्गत प्रतिशत, मध्यमान र मानक विचलनका दृष्टिले विभिन्न समूह, वर्गबाट लिएको तथ्यका आधारमा ती समूहहरूबीच निबन्ध लेखन क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन भएको छ । उक्त अध्ययन अनुसार सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको छ । यसैगरी छात्रका तुलनामा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो रहेको छ । अन्य भाषी भन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो रहेको छ भने दलित विद्यार्थीहरूको तुलनामा गैरदलित विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको तथ्याङ्कले पुष्टि गरेको छ ।

परिच्छेद छ

निष्कर्ष र सुभाव

६.१ निष्कर्ष

भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययनबाट निम्न लिखित निष्कर्षहरू प्राप्त भएका छन्

- १ समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति हेर्दा ५० प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीसङ्ख्या ४३.३३ प्रतिशत भएकाले भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गत कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर छ ।
- २ विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमानका आधारमा निबन्ध लेखन क्षमताको मापन गर्दा मध्यमानभन्दा माथि ४८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेकाले विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्थिति सन्तोषजनक छ ।
- ३ सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति गणना गर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १० प्रतिशत र ५५ प्रतिशतभन्दा तल निबन्ध लेखन क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ९० प्रतिशत भएकाले सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर देखिन्छ ।
- ४ सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतालाई समूहगत रूपमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ४६.६७ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ५३.३३ प्रतिशत भएकाले भरतपुर नगर पालिका अन्तर्गतका कक्षा नौमा अध्ययनरत सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरू निबन्ध लेखन क्षमतामा कमजोर छन् ।
- ५ निजी विद्यालय समूहका समग्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको प्रतिशताङ्क स्थिति गणना गर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि ३७ प्रतिशत विद्यार्थी देखिएकाले निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको स्तर तुलनात्मक रूपमा राम्रो रहेको छ ।

- ६ समूहगत मध्यमानका आधारमा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतालाई अध्ययन गर्दा मध्यमानभन्दा माथि ५६.६७ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ४३.३३ प्रतिशत विद्यार्थी सङ्ख्या हुनाले निजी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।
- ७ भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतालाई लिएर हेर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि क्षमता मापन गराउन सफल विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३१.२५ प्रतिशतमात्र अङ्कित हुनुले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक नै रहेको पाइन्छ ।
- ८ अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतालाई लिएर प्रतिशताङ्क गणना गर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि १९.०४ प्रतिशत रहनुले अन्य भाषी विद्यार्थीहरू निबन्ध लेखन क्षमतामा कमजोर छन् ।
- ९ अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतालाई मध्यमानका आधारमा हेर्दा समूहगत मध्यमानभन्दा माथि ४२.८६ प्रतिशत विद्यार्थी मात्र रहनुले निबन्ध लेखन क्षमताको स्तर कमजोर देखा पर्छ ।
- १० समूहगत मध्यमानका आधारमा अन्य भाषी विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर छ । समूहगत मध्यमानभन्दा तल क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५७.९६ प्रतिशत रहनुले यस कुराको पुष्टि हुन्छ ।
- ११ छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता ५५ प्रतिशतलाई आधार मानी हेर्दा यसभन्दा माथि १० प्रतिशत विद्यार्थी सङ्ख्या रहनुले छात्र विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता पनि कमजोर भएको पुष्टि हुन्छ ।
- १२ समूहगत मध्यमानभन्दा माथि ४३.३३ प्रतिशत छात्र विद्यार्थीहरूले मात्र निबन्ध लेखन क्षमताको मापन गराउन सफल भएका छन् । त्यसैले निबन्ध लेखन क्षमतामा छात्र विद्यार्थीहरू कमजोर रहेका छन् ।
- १३ समूहगत मध्यमानका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतालाई हेर्दा ५५ प्रतिशतभन्दा माथि क्षमता मापन गराउन सफल विद्यार्थी सङ्ख्या ३६.६६ प्रतिशत रहनुले छात्रा विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमता तुलनात्मक रूपमा राम्रो रहेको छ ।

- १४ समूहगत मध्यमानका आधारमा छात्रा विद्यार्थीहरुको निबन्ध लेखन क्षमता राम्रो छ । समूहगत मध्यमानभन्दा माथि क्षमता मापन गराउन सफल विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या ६० प्रतिशत हुनुले यस कुराको पुष्टि हुन्छ ।
- १५ दलित विद्यार्थीहरुको निबन्ध लेखन क्षमतालाई लिएर प्रतिशताङ्क स्थिति गणना गर्दा सन्तोषजनक नतिजा प्राप्त भएको छैन । ५५ प्रतिशतभन्दा माथि क्षमता मापन गराउन सफल त्यस्ता विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या ९.०९ प्रतिशतमात्र अङ्कित भएको छ ।
- १६ समूहगत मध्यमानभन्दा माथि ४५.४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरुले मात्र निबन्ध लेखन क्षमताको मापन गराउन सफल भएका छन् । यसबाट दलित विद्यार्थीहरुको स्तर कमजोर रहेको थाहा हुन्छ ।
- १७ गैरदलित विद्यार्थीहरुको निबन्ध लेखन क्षमतालाई लिएर प्रतिशताङ्क स्थिति गणना गर्दा सन्तोषजनक देखापर्छ र ५५ प्रतिशतभन्दा माथि क्षमता मापन गराउन सफल विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या पनि २६.४४ प्रतिशत अङ्कन भएको छ ।
- १८ समूहगत मध्यमानका आधारमा गैरदलित विद्यार्थीहरुको निबन्ध लेखन क्षमता सन्तोषजनक भए पनि मानक विचलन बढी रहेको तथ्याङ्कले कमजोर र प्रतिभावान् दुबैखाले विद्यार्थी यस समूहमा रहेको देखिन्छ।
- १९ संस्थागत पृष्ठभूमिका आधारमा निजी र सरकारी विद्यालयका विद्यार्थीहरुको निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना गर्दा सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय समूहका विद्यार्थीहरुको मध्यमानमा स्पष्ट अन्तर रहेको देखिन्छ । ०.५ प्रतिशत सार्थकताको तहभन्दा तालिकामा रहेको टि.मान बढी हुनुले यस तथ्यको पुष्टि गरेको छ ।
- २० समग्र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा अन्य भाषी र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरुको तुलना गर्दा अन्य भाषी विद्यार्थीहरुका तुलनामा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरुको निबन्ध लेखन क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ । टि. मान तालिकामा १.०२ रहनुले यी दुवै समूह बिचको अन्तर स्पष्ट हुन्छ ।
- २१ लैङ्गिकताका आधारमा निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना गर्दा छात्राहरु छात्रहरुका तुलनामा बढी प्रतिशत अगाडि छन् । छात्र र छात्राबीच निबन्ध लेखन

क्षमतामा सार्थक अन्तर रहेको कुरा ०.५ प्रतिशतको सार्थकताको तहमा टि. तालिकामा दिएको टि. को मान बढी भएको तथ्यले सत्य साबित गरेको छ ।

२२. जातीयताका आधारमा निबन्ध लेखन क्षमताको तुलना गर्दा दलित विद्यार्थीहरूभन्दा गैरदलित विद्यार्थीहरूको प्रतिशत बढी छ । दलित र गैरदलित विद्यार्थीहरूबीच निबन्ध लेखन क्षमतामा सार्थक अन्तर रहेको कुरा टि. को मान ०.५ प्रतिशत सार्थकताको तहभन्दा टि. तालिकामा दिएको टि. को मान बढी रहनुले पुष्टि गरेको छ ।

६.२ सुभावाव

प्रस्तुत अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सुभावावहरू प्रस्तुत छन् :

१. भाषा पाठ्य पुस्तकहरूमा लेखाइ सीपलाई प्राथमिकता दिनका लागि भाषाका चारवटै सीपहरूमध्ये लेखाइ सीपलाई विशेष महत्त्वका साथ समावेश गरी पाठ्य पुस्तक निर्माण गरिनु पर्दछ ।
२. निबन्ध लेखन क्षमता लेखाइ सीपको विशिष्ट कार्य कलाप भएकाले भाषा पाठ्य पुस्तकमा यसलाई विशेष स्थान दिनु पर्दछ ।
३. भाषा पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्दा विद्यार्थीहरूको उमेर, क्षेत्र, लिङ्ग, भाषिक पृष्ठभूमि जतीयताजस्ता पक्षलाई ध्यानमा राखी पाठ्यवस्तुको छनोट र स्तरण गर्नु पर्दछ ।
४. विद्यालय तहमा निबन्ध विधालाई मात्र शिक्षण नगरी निबन्ध लेखन शिक्षणलाई विशेष जोड दिने खालका पाठ्य पुस्तकहरू छनोट र स्तरण गर्नु पर्दछ ।
५. प्रत्येक निबन्ध विधा शिक्षणसँगसँगै निबन्ध लेखन शिक्षणलाई पनि अभ्यास खण्डमा समावेश गरिनु पर्दछ ।
६. निबन्ध लेखन कला विद्यार्थीहरूको लेखन कला जाँच्ने विशिष्ट लेखाइ सीप भएकाले समसामयिक विषयमा विद्यार्थीहरूलाई निबन्ध लेखन गराउनु पर्दछ ।
७. कुनै विषयमा विद्यार्थीहरूलाई बुँदा टिपोट गर्न लगाई आदि, मध्य र अन्त्यको निबन्धात्मक ढाँचामा लेखन प्रेरित गर्नु पर्दछ ।

८. प्रत्येक कक्षामा अध्यापन हुने आधिकारिक नेपाली पाठ्य पुस्तक बाहेक पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट नै स्तर अनुकूल विभिन्न प्रकारका निबन्धहरू समावेश गरी निबन्ध लेखन सम्बन्धी आधिकारिक अलग्गै पुस्तक संयोजन गरिनु पर्दछ ।
९. माध्यमिक तह तथा एस.एल.सी. परीक्षामा समावेश गरिने प्रश्न पत्रहरूमा निबन्ध लेखन सम्बन्धी प्रश्नलाई अनिवार्य गर्नु पर्दछ ।
१०. नेपाली विषयलाई हेय दृष्टिले हेर्ने र अन्य विषय पढेका शिक्षकले पनि नेपाली पढाउन सक्छन् भन्ने परिपाटीको अन्त्य गरी नेपाली विषयमा नै विशिष्टीकरण गरेका विषय शिक्षकद्वारा पढाउनु पर्ने परिपाटीलाई कडाइका साथ लागू गर्नु पर्दछ ।
११. माध्यमिक तहको अनिवार्य नेपालीको प्रश्नपत्रमा नौमा १० पूर्णाङ्कको निबन्ध लेखन समावेश हुनु पर्दछ । निबन्ध लेखन शिक्षणलाई विशेष जोड दिनु पर्दछ ।
१२. निबन्ध लेखन कलालाई अभिवृद्धि गर्न नेपाली विषय शिक्षकले कक्षामा नै कुनै शीर्षक दिई निबन्ध लेखाउने परिपाटी बसाल्नु पर्दछ ।
१३. निजी विद्यालयहरूमा नेपाली विषयलाई केवल औपचारिक रूपमा मात्र अध्यापन गराउने परिपाटीले नेपाली भाषाप्रति नै विद्यार्थीहरूमा वितृष्णा पैदा हुनेमात्र नभई उनीहरूको सिर्जनात्मक लेखन क्षमता नै खुम्चिने हुँदा यस्तो परिपाटीको अन्त्य गर्नु पर्दछ ।
१४. सरकारी विद्यालयहरूमा निबन्ध लेखनप्रति त्यति चासो नदिएको र लेखन कला नै कमजोर बन्दै गएकाले लेखन क्षमता अभिवृद्धि गर्न र विद्यार्थीहरूमा लेख्ने बानीको विकास गर्न अध्यापनका क्रममा कालोपाटी नजिक उभिएर व्याख्यान विधिबाट मात्र नेपाली पढाउने परिपाटीको अन्त्य गरी विद्यार्थीहरूलाई नै सक्रिय बनाउने अन्य विधिहरूबाट पनि अध्यापन गराउनु पर्दछ ।
१५. विद्यालयहरूमा पाठ्य पुस्तकहरूमा निर्धारित निबन्ध विधा त शिक्षण हुन्छ तर निबन्ध लेखन शिक्षणमा वास्ता नहुने परिपाटी छ । यसर्थ निबन्ध विधा शिक्षणमा भन्दा निबन्ध लेखन शिक्षणमा बढी जोड दिइनु आवश्यक हुन्छ ।
१६. निबन्ध लेखन क्षमतालाई अभिवृद्धि गर्न अतिरिक्त क्रिया कलापका रूपमा निबन्ध लेखन प्रतियोगिता अथवा कक्षा स्तरमा नै निबन्ध प्रतियोगिता आयोजना गरी विद्यार्थीहरूलाई निबन्ध लेखन कार्यप्रति अभिप्रेरित गर्नु पर्दछ ।

१७. विभिन्न समय र स्तरमा हुने निबन्ध लेखन प्रतियोगितामा विद्यार्थीहरूलाई भाग लिन उत्साहित गरी उनीहरूको निबन्ध लेखन क्षमतालाई विकास गर्दै लैजाने वातावरण सृजना गर्नु पर्दछ ।
१८. शैक्षिक भ्रमणमा गएको बेला जुन ठाउँमा गइन्छ सोही ठाउँका बारेमा विद्यार्थीहरूलाई निबन्धात्मक रचना लेख्न लगाई उनीहरूको लेखन कलालाई विकसित पार्नु पर्दछ ।
१९. निजी विद्यालयमा निर्धारित पाठ्य पुस्तकमा मात्र समावेश निबन्धहरूको सुगा रटाइ गर्ने परिपाटीलाई निरुत्साहित गरी विभिन्न पत्र पत्रिका, लेख रचनामा समावेश शीर्षक दिई उनीहरूको सृजनात्मक लेखन सीपलाई बढावा दिनु पर्दछ ।
२०. दलित विद्यार्थीहरूका निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर भएकाले यसको कारण पत्ता लगाई निदानात्मक उपचार गरी निबन्ध लेखनमा उनीहरूलाई बढी अभ्यास गराउनु पर्छ त्यसैले विषय शिक्षकले पाठ्य पुस्तकमा समावेश निबन्ध विधाको मात्र शिक्षण नगरी निबन्ध लेखन शिक्षणप्रति पनि विशेष जोड दिनु पर्दछ ।
२१. अधिकांश विद्यालयहरूमा अनिवार्य नेपाली पढाउने शिक्षक विषय शिक्षक नै नभएका भए पनि तालिम अप्राप्त र तालिम प्राप्त भए पनि परम्परागत शैली अपनाई गर्ने गराउने परिपाटी छ । यसलाई हटाउन राज्यस्तरबाट नवीन शैलीमा अध्यापन गराउन बेलाबेलामा तालिम तथा पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गरिनु पर्छ ।
२२. नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकमा निबन्ध विधा समावेश भए पनि निबन्ध लेखन विधाप्रति त्यति चासो नभएको हुँदा निबन्ध लेखन क्षमता कमजोर भएको हो कि भन्ने कुरा अध्येतालाई महसुस भएको छ । तसर्थ भाषा पाठ्य पुस्तकमा निबन्ध विधाभन्दा निबन्ध लेखन विधालाई बढी जोड दिनु आवश्यक हुन्छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

१. अधिकारी, हेमाङ्गराज, भाषा शिक्षण: केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, (२०५३)।
२. अधिकारी, हेमाङ्गराज र केदार प्रसाद शर्मा, प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण, चौ.सं., काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, (२०६१) ।
३. अधिकारी, हेमाङ्गराज र बट्टी विशाल भट्टराई, , प्रायोगात्मक नेपाली शब्दकोश, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक प्रा. लि., (सम्पा, २०६१) ।
४. अवस्थी, महादेव र पारसमणि भण्डारी तथा अन्य, सरल नेपाली व्याकरण र रचना (कक्षा ९ र १०), काठमाडौं: एकता बुक्स (२०५२) ।
५. आचार्य, बालकृष्ण, अमरकोश, वाराणसी : तिचिन्तक प्रेस, (.....) ।
६. आप्टे, वामन शिवराम, संस्कृत-हिन्दीकोश, दिल्ली : न्यु भारतीय बुक्स कर्पोरेसन, (सन् २००९)।
७. कार्की, उपेन्द्र, शैक्षिक मापन तथा मूल्याङ्कन, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार (२०५५)।
८. खनाल, पेशल, शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति, दो.सं., काठमाडौं: साभा प्रकाशन (२०६१) ।
९. गौतम, राम प्रसाद, भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं: दीक्षान्त पुस्तक भण्डार, कीर्तिपुर (२०६१)।
१०. गौतम, वासुदेव, नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं: न्यु हिरा बुक्स एण्ड इन्टर प्राइजेज कीर्तिपुर (२०५८)।
११. ज.ब.रा., स्वयम् प्रकाश र अन्य, शिक्षामा मापन र मूल्याङ्कन, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, (२०५८) ।
१२. ढकाल, शान्ति प्रसाद, नेपाली भाषा शिक्षण परिचय र प्रयोग, काठमाडौं: मनकामना बुक्स एन्ड स्टेसनरी, (२०६२) ।
१३. ढुङ्गाना, कुल प्रसाद, शोध र समीक्षा, तनहुँ: कालिकास्थान समाज, (२०६४) ।
१४. ढुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गा प्रसाद, परिचयात्मक नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं: एक.के. पब्लिशर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स, (२०५७) ।

१५. ढुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गा प्रसाद, प्रयोगिक भाषा विज्ञान, काठमाडौं: एक.के. पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स, (२०५९)।
१६. दाहाल, वल्लभ मणि र अन्य, अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशन, काठमाडौं: पा.वि.के., त्रि.वि., कीर्तिपुर, (२०४३)।
१७. निरौला, दिपकबाबु, कक्षा नौ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन क्षमताको अध्ययन; अप्रकाशित शोधपत्र, त्रि.वि.,ने.भा.शि.वि., कीर्तिपुर, (२०६२) ।
१८. पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, भक्तपुर: सानोठिमी, (२०४९)।
१९. पोखेल, बालकृष्ण, नेपाली भाषा र साहित्य, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार , (२०५२) ।
२०. बन्धु, चूडामणि, अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार, (२०५३)।
२१. भण्डारी, द्वारिका, कक्षा आठ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको निबन्ध लेखन अभिव्यक्ति क्षमताको अध्ययन; अप्रकाशित शोधपत्र, त्रि.वि., ने.भा.शि.वि., कीर्तिपुर, (२०६३) ।
२२. यादव, योगेन्द्र प्रसाद र भीम नारायण रेग्मी, भाषा विज्ञान, दो.सं., काठमाडौं: न्यु हिरा बुक्स इन्टर प्राइजेज कीर्तिपुर, (२०५९) ।
२३. लम्साल, रामचन्द्र र अन्य, नेपाली शिक्षक निर्देशिका, (कक्षा दस), भक्तपुर : जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र, (२०५७) ।
२४. शर्मा, ऋषिराम, नेपाली नाटक, एकाङ्की र निबन्ध, काठमाडौं : प्रज्ञा प्रकाशन(२०६५) ।
२५. शर्मा, मोहनराज र लुईटेल, खगेन्द्र प्रसाद, शोध विधि, ललितपुर : साभा प्रकाशन, (२०६२) ।
२६. शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद, नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाडौं: न्यु हिरा बुक्स इन्टर प्राइजेज, कीर्तिपुर, (२०६०) ।
२७. शर्मा, गोपीकृष्ण, नेपाली बिन्धन परिचय, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार, (.....) ।
२८., श्रीमद्भगवद्गीता, गोरखपुर : गीताप्रेस, (२०६८) ।
२९., निम्न माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रम, २०५७, : भक्तपुर, (२०५०) ।
३०., माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रम, भक्तपुर: सानोठिमी , (२०५५)।

परिशिष्ट

निबन्ध लेखनमा उपयोग गरिएका प्रतिनिधि शीर्षकहरू

१. मेरो देश
२. पुष्प व्यवसाय
३. मेरो जीवनको लक्ष्य
४. प्राविधिक शिक्षाको महत्त्व

नमुना विद्यालय तथा विद्यार्थीहरूको नामावली

सरकारी विद्यालयतर्फ

क) श्री माध्यमिक विद्यालय, गौरीगन्ज

कविता सुनार	सुनील श्रेष्ठ
मनीषा अधिकारी	विनय नेपाली
सुशीला लामा	राजु महतो
निरु थापा मगर	देवीलाल सुवेदी
गौरी चौधरी	शिव वि.क.

ख) श्री राष्ट्रिय माध्यमिक विद्यालय, कृष्णपुर

१. तिल बहादर राय	६. सम्भना शाह
२. सरोज लामा	७. पुनम लामा
३. प्रभात आचार्य	८. प्रमिला वि.क.
४. सुशील वि.क.	९. एन्जिला तमाङ
५. दिलिप बोटे	१०. मनीषा गौतम

ग) बाल कुमारी उच्च मा.वि., नारायणगढ

१. अक्षय सोनी	६. सरिता राई
२. नवीन तमाङ	७. मनीषा कँडेल
३. युवराज श्रेष्ठ	८. अमिसा लामा
४. विष्णुमान वि.क.	९. माया देवी कुमाल

५. दिप्सन लामिछाने

१०. प्रतीक्षा सुनार

निजी विद्यालयतर्फ

घ) सन राइज इङ्ग्लिस स्कूल, भरतपुर

१. मिलन श्रेष्ठ

६. सन्ध्या सुवेदी

२. सुदीप भुसाल

७. प्रियङ्का कँडेल

३. कैलाश शाह

८. सम्रना श्रेष्ठ

४. करन चौधरी

९. सिम्रन तिवारी

५. रोनिक श्रेष्ठ

१०. बेन्जु शर्मा

ड) भृकुटी इङ्ग्लिस स्कूल, बेलचोक

१. अनिष लामिछाने

६. उन्नता तिमिल्सिना

२. अदित्य खरेल

७. प्रतिभा आले मगर

३. चन्दन शाह

८. सरु श्रेष्ठ

४. सुनिल श्रेष्ठ

९. सपना हाह

५. रेशम भट्टराई

१०. प्रेरणा पोखेल

च) बालकुमारी इङ्ग्लिस स्कूल, नारायणढ

१. उत्सव श्रेष्ठ

६. नेहा बानु

२. जीवन वि.क.

७. दीक्षा दाहाल

३. राजीव गुरुड

८. सुमी प्रधान

४. चिन्टु शाह

९. रुचि अग्रवाल

५. सृष्टि वि.क.

१०. देवेश अधिकारी

निबन्ध मूल्याङ्कन नमुना तालिका

विद्यार्थीको नाम : देवेश अधिकारी

लैङ्गिकता : छात्र

विद्यालय : बाल कुमारी इ. स्कूल

जातीयता : गैरदलित (बाह्रमण)

विद्यालयको प्रकृति : निजी

मातृभाषा : नेपाली

निबन्धको शीर्षक : मेरो जीवनको लक्ष्य

विषयवस्तु संयोजन					प्रस्तुतीकरण					भाषिक शुद्धता				जम्मा
अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	निम्नतम	अत्युत्तम	उत्तम	मध्यम	निम्न	निम्नतम	उत्तम	मध्यम	निम्न	निम्नतम	
(४)	(३)	(२.५)	(२)	(१)	(४)	(३)	(२.५)	(२)	(१)	(२)	(१.५)	(१)	(०.५)	१०
	✓					✓					✓			७.५

विषयवस्तुको संयोजन : शीर्षकसँग सम्बन्धित ज्ञानको प्रस्तुति, स्तरीयता र मौलिकता,

प्रस्तुतीकरण : अनुच्छेद गठन, आदि, मध्य र अन्त्यको अनुक्रम निबन्धात्मक

स्वरूप, भाषिक, शुद्धता : वाक्य गठन, हिज्जे, चिन्ह प्रयोग, वर्ण विन्यास अर्थात मानक भाषाको प्रयोग